

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет історії та філософії

(повне найменування факультету)

Кафедра культурології

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Переживання травм війни: культурологічний аналіз»

« Experiences of War Trauma:culturology analysis»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 034 Культурологія
Гайдаржі Анастасія Олександрівна

Керівник доц Ковальова Н.І. _____

Рецензент д. філос. н., доц Готинян-Журавльова В.В. _____

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від _____ . 20__ р.

Завідувач(ка) кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № __ від _____ . 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДИТИНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ФІЛОСОВСЬКИЙ ФЕНОМЕН.....	5
1.1. Дитинство в контексті війни.....	5
1.2. Філософські та культурологічні аспекти дитячої травми.....	19
1.3. Переживання травм війни як складова культурного досвіду.....	24
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕЖИВАННЯ ВІЙНИ ЯК ТРАВМАТИЧНОГО КУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ.....	32
2.1. Війна очима дітей, які пережили війну.....	32
2.3. Художні осмислення травм війни на прикладі фільму «Область героїв» (2022).....	43
РОЗДІЛ 3. ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧИХ ТРАВМ ТА ТРИВОГИ У ДИТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	48
3.1. Роль культурних інститутів у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни.....	48
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Дослідження теми "Сигнали тривоги: дитячий досвід, переживання травм війни" велике значення в контексті розуміння впливу воєнних подій на психічне та емоційне становище дітей у різних культурних середовищах. Культурні особливості сприйняття та виявлення тривоги можуть значно відрізнятися в залежності від традицій, цінностей та підходів до виховання в різних культурах. Розуміння цих аспектів дозволить виявити специфіку та особливості реакції дітей на травматичні події в різних культурних середовищах.

Дослідження цієї теми також дозволить відстежити роль культурних норм, традицій та практик у формуванні стратегій адаптації та подолання стресу в дітей, які зазнали воєнних травм. Розуміння культурного контексту є важливим для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на психологічну підтримку та відновлення психічного здоров'я дітей, а також для побудови ефективних стратегій профілактики та реабілітації військових травм у дітей різних культурних груп. Таке дослідження може сприяти покращенню якості життя дітей, що потрапили в складні ситуації війни, та сприяти побудові більш толерантного та сприйнятливого суспільства до їхніх потреб та викликів.

Об'єктом дослідження теми є вплив війни на дитячий психологічний стан та сприйняття травматичних подій серед дітей різних культурних середовищ.

Предметом дослідження є специфіка прояву тривоги та реакції на травматичні події у дітей з різних культур, а також вивчення впливу

культурних факторів на способи подолання та адаптації до стресу в цих групах.

Мета бакалаврської роботи полягає у розкритті культурних особливостей сприйняття та реагування дітей на тривожні сигнали під час переживання травматичних подій війни, зокрема, аналізі способів виявлення тривоги та стратегій адаптації, що базується на культурному контексті.

Основними завданнями бакалаврської роботи є такі:

1. Дослідити вплив війни на дитинство через аналіз психологічних, соціальних та емоційних аспектів.
2. Знайти філософські та культурологічні підходи до розуміння дитячої травми в контексті війни, оцінити їхній вплив на формування культурного досвіду.
3. Дослідити переживання травм війни як складову культурного досвіду дітей, враховуючи їхні індивідуальні та соціокультурні особливості.
4. Провести аналіз сприйняття війни очима дітей, які пережили конфлікт, звертаючи увагу на їхні персональні досвіди та реакції.
5. Вивчити художнє осмислення травм війни на прикладі фільму "Область героїв" (2022), зокрема аналізувати способи відображення дитячої перспективи та емоційних переживань.
6. Дослідити роль культурних інститутів у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни, визначити ефективні практики та програми психосоціальної підтримки.

Структура бакалаврської роботи: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частину з розділами та підрозділами, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальна кількість сторінок основного тексту – 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ДИТИНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ФІЛОСОВСЬКИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Дитинство в контексті війни

Дитинство в контексті війни є важливим аспектом аналізу впливу конфліктів на суспільство. Війна має значний вплив на формування культурного середовища, в якому діти виростають та розвиваються. Дитинство, як період життя, визначається не лише біологічними та психологічними процесами, але й культурними нормами, цінностями та символікою, які є важливими складовими культурного досвіду.

У воєнний період дитинство часто стає періодом, коли діти стикаються зі стресом, травмою та навіть насильством. Культурологічний підхід допомагає розуміти, як війна впливає на уявлення про дитинство, його роль у суспільстві та способи його репрезентації у культурі. Культурні норми та цінності визначають, як суспільство ставиться до дітей, як їхні потреби та права враховуються в умовах війни, а також як відбувається процес відтворення культурних практик у воєнний час [23].

Дослідження дитинства в контексті війни дозволяє краще зрозуміти, які впливи та наслідки війни мають на формування ідентичності дітей, їхній психологічний стан, соціальні взаємодії та майбутнє розвиток. Такий підхід допомагає не лише виявити проблеми та виклики, з якими зіштовхуються діти в умовах війни, але й знайти шляхи подолання та покращення їхнього становища в суспільстві.

Україна, яка розташована в центрі Європи, відома як країна з багатообличною культурою та живописними пейзажами. Проте, 24 лютого 2022 року, почалася серія подій, що різко змінила повсякденне життя всіх українців. Війна прийшла до нашої країни, викликаючи відчуття страху та невпевненості серед населення, а також відібравши соціальну та економічну стабільність.

Політична нестабільність змусила багатьох людей залишити свої домівки в пошуках безпеки для себе та своїх родин. У цей складний період сімейний інститут пройшов серйозні трансформації. Чоловіки відправилися на фронт, залишаючи свої родини, а жінки були вимушені взяти на себе відповідальність за сім'ю, приймати важливі рішення та забезпечувати захист дітям. Умови військових дій змінили сприйняття материнства та дитинства, роблячи їх більш чутливими та вразливими. Архаїчні інстинкти стають важливими для збереження життя, але не завжди вдаються успішно. На сьогоднішній день від війни загинуло більше 100 дітей, а понад 200 отримали поранення. Країни Європи приймають матерів разом з дітьми, що допомагає їм почуватися безпечніше та стабільніше. Однак, багато сімей залишаються у зоні бойових дій, де вони зазнають стресу та шокуючих подій, що мають серйозний вплив на їхнє психологічне становище та особистість [11].

Дослідження материнства та дитинства під час війни було проведено фахівцями на основі аналізу Першої та Другої світових війн. Фактичні дані про життя дітей та матерів у періоди трагедій та конфліктів минулого можуть відтінити світло на сучасні події, що розгортаються, підтверджуючи актуальність подібних досліджень через історичну перспективу.

Н. Паламарчук у своїй роботі "Становище дитинства в період Першої та Другої світових війн у 1941–1945 роках" розкриває політику радянського керівництва стосовно захисту прав дітей та матерів на території України. Він зазначає, що молоді громадяни відчували важку розлуку з родинами, які вирушали на фронт, усвідомлюючи страх втрати. Діти також відчували втрату

мирного дитинства та передбаченого життя, що призводило до серйозних морально-психологічних змін серед українського населення.

Ці тези, висвітлені Паламарчуком щодо подій минулого, також можуть бути віднесені до сучасних подій в Україні. Робота Паламарчука "Заходи держави щодо охорони здоров'я материнства та дитинства в Українській РСР у 1943–1945 роках" вказує на трагічні наслідки війни та окупації, зокрема на високий рівень захворюваності серед дітей і важкості відновлення системи охорони здоров'я після війни. Відзначається, що попри певні успіхи у медичній допомозі, високий рівень смертності серед дітей та нестача необхідних ресурсів залишалися проблемами і надалі.

У своїй роботі "Жінки України в роки Першої світової війни" Л. О. Смоляр зауважує, що війна змусила жіночі організації відмовитися від традиційних напрямів роботи, зосередивши свою увагу на проблемах, пов'язаних із війною. Важкі часи військових випробувань вимагали від жінок великих жертв і відповідальності, що знову підтверджувало їхнє право на рівність у суспільстві. Дійсно, військові конфлікти активізують маскулінні риси у жінок, які стають важливими для вирішення належних проблем, що виникають серед них та їхніх дітей [11].

У роботі "Самовідданість блокадного Києва: проблеми материнства та дитинства" автори вказують на серйозний вплив блокади на репродуктивне здоров'я жінок, що призвело до появи нового захворювання під назвою "аменорея воєнного часу", збільшення кількості випадків патологій у вагітних та під час пологів. Голод та недостатнє харчування спричинили важливі проблеми зі здоров'ям новонароджених дітей. Однак, в умовах надзвичайних випробувань діяло диво - жінки продовжували зачіпати, але народжували. Медичний персонал Ленінграда, працюючи в напруженому та небезпечному середовищі, докладав неймовірних зусиль для порятунку життів матерів та дітей, здійснюючи все можливе для поліпшення їхнього стану здоров'я. Незважаючи на обмежені ресурси, гуманітарний фактор відігравав визначну роль у цьому процесі.

Важливо звернути увагу на дослідження Г. Р. Дубровинського "Діти війни: аналіз психотравми під час військової агресії в Україні", яке докладно розглядає психологічні стани та їх наслідки у дітей, які пережили бойові дії. "Діти, які є найбільш незахищеними членами суспільства, стають особливо вразливими в умовах насильства. Психотравмована дитина зіштовхується з викликом адаптації," - підкреслює Дубровинський.

Робота з дослідженням материнства та дитинства в умовах війни є глибокою і значущою з психологічної, історичної та філософської точок зору, і її актуальність залишається важливою і сьогодні. Можна провести паралель між кожною роботою, що була проаналізована, та подіями, які розгортаються в Україні у 2022 році: втрата батьків, необхідність для жінок виявити мужність, проблеми з дитячим здоров'ям, героїзм лікарів та жінок, які народжують у часи війни, і багато іншого - це відображення війни у будь-які часи. Кожна війна приносить руйнівні зміни як у містах, так і у людських душах на кожному історичному етапі [14].

Інформація про велику кількість постраждалих та загиблих в результаті бойових дій в Україні постійно оновлюється, і ця кількість продовжує зростати. Багато жінок та дітей було евакуйовано до країн Європи, але більшість залишилась вдома. Польща, яка є країною-побратимом, активно допомагає українським біженцям, які опинилися в скрутному становищі. Вони отримують притулок, мають доступ до будинків для біженців, волонтерських центрів, які надають безкоштовні речі, іграшки, їжу та воду. Керівництво країни допомагає з медичним обслуговуванням, працевлаштуванням, а також можливістю переселення до інших країн Європи за необхідності. Українські діти, які пережили війну, навіть якщо вони тепер у безпеці або перебувають у гарячих точках, пережили шокуючий досвід, який назавжди залишиться з ними. Війна є кризовою формою людського існування.

Тема війни в культурі дитинства є однією з найскладніших і неоднозначних, оскільки є фундаментальним вектором пізнавальних інтересів дітей, що виявляються в ході освоєння ними реальності (за високої складової ігрової діяльності). Причому дана тема є значущою у субкультурі хлопчиків, вона як і активно осмислюється і «проживається» у субкультурі дівчаток.

Вплетеність цієї теми в культуру дитинства очевидна, особливо якщо розглядати її в масштабі всіх культур та історичних епох. Однак її висока концентрація у сучасному цивілізованому світі, спрямованому на подолання війни як форми міжлюдських конфліктів, залишає відкритим природу цього явища та актуалізує перед дослідниками низку питань: яке місце відведено війні в історико-культурному процесі; яку роль грає війна у картині світу різних культур; і які глибинні чинники стійкості теми війни у культурі дитинства.

Феномен війни існує в культурі з глибокої давнини, починаючи з первісності і аж до сучасності, будучи хоч і трагічним, але все ж таки часто виявляється стороною життя людини, що видозмінюється в контексті різних культур і еволюціонує разом з науково-технічним прогресом. Не існувало суспільств, які не знають кривавих зіткнень, міжусобиць, малих чи великих, внутрішніх чи зовнішніх протистоянь. У ході історії змінювалися форми і сюжети, образ і характер війни, чисельність армій, час, місце та масштабність битв, види зброї, також змінювалися моральні критерії оцінки форм та способів ведення воєн, але їхня суть була і залишається незмінною. Виходячи з названих обставин, образи та символи війни ставали неодмінною частиною світосприйняття людини з самого дитинства [5, с.67].

Філософи та вчені століттями прагнули пізнати феномен війни, дати йому оцінку; визначити сутність; зрозуміти причини та мотиви воєн; класифікувати їх; визначити правила, прийнятні та неприйнятні методи їх ведення; обґрунтувати чи повністю заборонити їх. Проте явне підвищення інтересу кола дослідників до війни фіксується межі XIX—XX століть у

зв'язку з розростанням мілітаристських ідей у Європі. І далі, у міру посилення військового чинника у культурі ХХ століття, цей інтерес лише посилювався. І нині війна також залишається актуальним предметом як для дисциплінарних, так і міждисциплінарних досліджень та дискусій. Невипадково виникла ніяких звань протягом останніх десятиліть наукова дисципліна «Антропологія війни» розробляється як і навіть стільки військовими істориками, а соціальними і культурними антропологами, зоологами, етологами, фізіологами, психологами, палеоантропологами, археологами [9, с. 68]. Як наслідок, підвищений інтерес дослідників до феномену війни призвів до оформлення кількох підходів, що особливим чином розкривають природу цього явища. Серед найпоширеніших виділяються культурологічний, етологічний, неоеволюціоністський, функціоналістський та психологічний підходи.

Отже, війна у тій чи іншій конфігурації своїх складових є безпосередньою частиною буття більшості культур, і навіть елементом всіх картин світу. Її витoki можна знайти у розподілі первісного суспільства на «своїх» і «чужих», обґрунтування якому можна знайти у почутті «компліментарності» — підсвідомому відчутті взаємної симпатії та спільності людей, що визначає протиставлення «ми — вони» [4, с. 11], або у її відсутності і, як наслідок, у можливості чи неможливості мирної взаємодії суб'єктів між собою. Крім того, її коріння можна фіксувати в багатьох сферах: у канібалізмі, особливо яскраво виявляється у первісній культурі; у грецькій змагальності між чоловіками; а також у спільній конкуренції між цілими народами та культурами.

Дитина, сприймаючи культуру з відповідною картиною світу, наголошує на її системотворчих елементах. Його цікавлять найважливіші аспекти буття — життя і смерть, радість і горе, добро і зло, сім'я, друзі та вороги, гарне та негарне. На цих сферах, причому нерідко у їхніх крайніх і навіть гротескних проявах, дитина зосереджує свої когнітивні акценти. Таким чином, він

освоює світ, включаючи його позитивні, а також неприємні та складні сторони. І війна в цьому випадку не є винятком.

У результаті на війні, а також на смерті як одному з її супутників, фокусується підвищена увага дітей, які поступово приймають світ таким, яким він є. Цю «поступовість» можна відстежити зміні сприйняття смерті дитиною, яке різниться залежно від його віку. Від народження до трьох років дитина, звичайно ж, не має уявлення про смерть, але це не заважає йому гостро пережити прощання з батьками (особливо це стосується матері), болісно реагувати на зміну звичного ритму життя. Діти дошкільного віку сприймають смерть як щось «несправжнє», як гру, як казку, у якій можна «назад» стати живим. У цьому віці для дитини немає смерті. Він, звісно, знає, чув, можливо, навіть бачив саму смерть, але розуміє він її по-своєму, подитячому. Звідси безліч дитячих ігор, в яких так чи інакше присутня смерть.

Відповідно, граючи, діти поступово звикають з цією неминучою стороною реальності і багато в чому «упокорюються» з цією даністю. Тут доречно наголосити на характерній властивості дитячої психіки, який описали І. М. Микільська та Р. М. Грановська у своїй книзі «Психологічний захист у дітей»: «Особлива якість дітей, що підтримує їх у важкі хвилини, — віра в те, що майбутнє виявиться благополучним. Навіть переживаючи смерть батьків, діти використовують захисний механізм у формі відкидання смерті, незважаючи на те, що вже мають про неї деяке уявлення» [8, с. 186].

У шкільному віці в дітей віком починає формуватися більш реалістичне розуміння смерті. Дитина починає усвідомлювати, що смерть – це назавжди. Пізніше з'являється страх усвідомлення власної смертності, при цьому дитину можуть почати цікавити питання про фізичну сторону цього процесу, з'являється інтерес до того, що чекає на людину після смерті. Таким чином, своєрідне та специфічне розуміння даного феномену у різних вікових групах допомагає дітям впоратися з тим, що людина відкидає та чому протистоїть, але є частиною його життя.

Іншим прикладом прийняття дитиною безсторонніх сторін буття є іграшки, що відображають ці сторони життя - військову тематику, агресивних і страшних персонажів і т.д.

В даному випадку показовим є дослідження М. Н. Сопової на тему "Формування культурної та індивідуальної ідентичності в процесі дитячої ігрової комунікації", виконане під керівництвом І. Є. Фадєєвої, в якому автор, синтезуючи багато концепцій, розглядає позитивні властивості вказаного роду іграшок для дитини (монстрів, кіборгів, вампірів, чудовиськ тощо) .), зазначаючи, що «агресивні» іграшки необхідні дітям, оскільки в процесі взаємодії з ними дитина отримує можливість реалізовувати свої потаємні бажання, долати страхи, справлятися з агресією та злістю, висміювати зле та небезпечно [10, с. 110-111].

Освоєння теми війни дитиною, як правило, носить дистанційований характер, і те й інше для нього просто слова - він тільки чув про це, бачив образи, але ніколи, можливо, з цим не стикався. Але можливе і безпосереднє знайомство дитини з війною і смертю - тоді їх освоєння носить дещо інший, важчий, травмуючий характер. Однак і в тому, і в іншому випадку війна і смерть стають частиною дитячої картини світу.

Діти, яким не знайомі кошмари війни, схильні сприймати її насамперед через уяву та гру. І доти, доки війна існує у світі дорослих, діти гратимуть у неї. Як така, гра для дитини є способом освоєння навколишнього світу, можливістю приміряти він ту чи іншу роль, відіграти весь спектр емоційних реакцій, виявляючи і визначаючи собі, що таке «добре», що «погано». Д. Б. Ельконін у своїй роботі «Психологія гри» писав: «...встановлено, що ігрова техніка - перенесення значень з одного предмета на інший, скороченість та узагальненість ігрових дій - є найважливішою умовою проникнення дитини у сферу соціальних відносин, їх своєрідного моделювання в ігровій діяльності» [14, с. 10].

Таким чином, через ігрові колективні практики з однолітками дитина намагається визначити своє місце в навколишньому соціокультурному просторі, інтерпретуючи і освоюючи світ дорослих.

Дослідженням ігрової діяльності в різні часи займалися багато представників гуманітарного знання, такі як Л. С. Виготський А. Н. Леонт'єв, Й. Хейзінга, Г. Д. Луков, Ф. І. Фрадкіна, І. М. Нікольська, Р. М. Грановська та ін. Нідерландський вчений Й. Хейзінга у своїй культурологічній концепції відвів ключову роль феномену гри. У передмові до своєї книги «Людина граюча», що вийшла друком у 1938 році, Хейзінга писав про те, що культура всього людства виникає і розвивається в грі, передаючись, таким чином, з покоління в покоління [12, с. 19-21], поступово зменшуючи видимий ігровий компонент, але ніколи його не втрачаючи. Основна думка вченого полягала в тому, що гра як «особливий фактор» знаходить себе у всіх сферах культури, виступаючи основним критерієм вивчення духовної діяльності людини. Особливу інтерпретацію у творчості вченого отримала і тема війни, докладно розглянута ним у контексті основних параметрів ігрової діяльності у п'ятому розділі «Людини граючого», названій «Гра та ратна справа».

Аналіз концепцій гри, створених різними авторами, дозволяє висвітлити деякі причини інтересів дитини до війни та проникнення образів та патернів війни у сферу дитячої культури. Особливе трактування даних питань дає психоаналіз, що тісно пов'язаний з культурологією в питаннях вивчення характеру, ментальності, образів світу, особливостей емоційного складу у представників різних культур. Фахівці даної галузі знання висували різні версії, що пояснюють природу воєн та людську агресію, знаходячи витoki «інстинкту забіякуватості» у вивченні дитячої свідомості. Такими дослідженнями займалися З. Фрейд, А. Адлер, До. Юнг, Еге. Сторр та інших.

Так, на початку 1920-х З. Фрейд, вивчаючи витoki людської агресивності, висунув теорію, згідно з якою людська особистість є результатом двох протиборчих інстинктів — інстинкту життя та інстинкту смерті. Іншими словами, за Фрейдом, людська сутність розривається між

бажанням любити та бажанням вбивати. Інстинкт смерті, трансформуючись в агресію, може бути спрямований як усередину, тобто на самого себе, так і назовні, на навколишній світ, внаслідок чого людство постійно перебуває в стані війни. За іншою теорією З. Фрейда, агресивність дитини виникає через неможливість реалізації виникаючих у неї бажань, внаслідок чого дитина впадає у стан фрустрації. Гнів, який супроводжує даний стан, спочатку стримується всередині, а потім, коли внутрішні резерви стримуються виснажуються, агресія виливається назовні.

А. Адлер, який був учнем Фрейда, вважав, що «інстинкт агресії» є основним стимулом у людській поведінці. Розвиваючи свою теорію, Адлер дійшов думці, що, проходячи етапи соціалізації, перебуваючи у своїй підтиском громадських установок і домінуючим впливом батьків, неминуче приречений формування та розвитку у собі комплексу неповноцінності. Намагаючись подолати цей комплекс, дитина починає демонструвати прагнення влади, найчастіше виявляючи при цьому войовничість та агресію.

Родоначальник аналітичної психології К. Юнг, який як і, як і Адлер, був учнем Фрейда, теж займався дослідженнями сфери людської агресії, використовуючи при цьому зокрема й педагогічний підхід. Його педагогічні погляди знаходять своє вираження в інтерпретації причин людської деструктивності. Юнг вважав, що агресивна поведінка дітей визначено несвідомими мотивами, і що головним завданням педагогіки та психології є саме виявлення сутності даних мотивів, аби спрямувати їх на розвиток індивідуальності дитини [15, с. 33].

Глибинні витоки вияву інтересу до війни можна розкрити в контексті теорії Л. С. Виготського, який відзначав гру як явище своєрідної компенсації нереалізованих потреб дитини. Так, наприклад, якщо дівчинка хоче «побути» мамою, а хлопчик — солдатом чи генералом, горить бажанням здійснити подвиг, їм на допомогу приходять гра. «Звідси і виникає гра, яка з погляду питання про те, чому дитина грає, завжди повинна бути зрозуміла як уявна ілюзорна реалізація нереалізованих бажань» [2, с. 203].

Відповідно, сутність гри, на думку Л. С. Виготського в тому, що вона є виконання бажань, але не одиничних бажань, а узагальнених афектів [2, с. 203].

Вагомою частиною процесу освоєння теми війни, в тому числі і в ігровій діяльності, відбувається в уяві дитини. Звідси величезна складова війни у віртуальній сфері сучасної дитячої культури. Сила уяви полягає в тому, що вона здатна перетворювати символи та уявлення, що зберігаються в нашій свідомості, у нові, раніше не пережиті та не освоєні образи. Уява дозволяє дітям адаптувати під себе світ дорослих у процесі гри, спрощуючи тим самим його складні та неприємні елементи. Тісно поєднуючись з різними гранями буття, уява «занурює» в них дитину і створює суто дитячу, переважно уявну реальність, яка для дитини, що грає, виступає як реальність, адекватна «дійсною». Таким чином, добре розвинена уява дає дитині можливість вийти за межі власного «Я», свого фактичного дитячого життєвого досвіду, надаючи таким чином умови для його входження у світ дорослих.

Виходячи з того, що картина світу сучасної дитини складається з образів, сформованих за допомогою зовнішнього впливу на її свідомість (як цілеспрямованого, так і хаотичного), можна зробити висновок, що в умовах сучасної культури, коли зросла роль віртуальної сфери, на розуміння теми війни дитиною можна істотно впливати за допомогою моделювання та корекції її візуальних образів. При цьому необхідно враховувати, що культура дитини є своєрідною підсистемою, сформованою всередині культури дорослих, повторює ключові елементи її культурного коду, створюючись та розвиваючись у «відповідь» на те довкілля, яке генерують та організують дорослі.

Відповідно, відштовхуючись від зазначених властивостей культури, дорослі можуть свідомо видозмінювати та вносити необхідні корективи у візуальний контент культури дитинства, впливаючи на її основні сфери, починаючи зі світоглядної та аксіологічної та закінчуючи поведінковою.

В аналізі даної проблематики цілком доречно спертися на вітчизняний досвід корекції теми війни в дитячій культурі другої половини ХХ-початку ХХІ століття, розбивши даний відрізок часу на три якісно своєрідних етапи: радянський (післявоєнний), пострадянський (перехідний) та сучасний.

У радянській культурі післявоєнного часу пропаганда військової тематики велася з акцентом на героїчний досвід Червоної армії, яка здобула перемогу над фашистською Німеччиною і стала визволителькою всієї Європи від нацистських загарбників. Вітчизняна війна розглядалася як священна, визвольна. Російський солдат виступав як справедливий захисник не тільки для своєї батьківщини, але і для всіх тих країн, які потребували захисту від «світового зла». Ключовими елементами у формуванні теми війни у аналізованій період стали ідеї справедливих воєн, засновані на цінностях патріотизму та захисту своєї Батьківщини, багато в чому вкорінені в російській культурі та попередні періоди історії. Це стало безперечним елементом радянських культурних традицій, які прищеплювалися дітям із самого раннього віку. Цей підхід поширювався і на інші війни, у яких брали участь СРСР і Російська держава. Причому, крім справедливих воєн у темі війни, фігурували й інші її види — несправедлива, загарбницька, імперіалістична та ін.

Проте нині у медіасфері, і навіть на просторах інтернету ходіння мають і образи «порожніх», «безідейних» воєн, орієнтовані типових представників масової культури. Йдеться про фільми та ігри в стилі «Зоряних війн», «Руйнівників», «Нестримних» та ін.

Таким чином, за допомогою інтернету, телеіндустрії та інших переважно візуальних засобів у сучасних дітей формується своє розуміння та ставлення до теми війни, відповідно до тієї дійсності, яка існує на сьогоднішній день.

Причому цей процес, на відміну від попереднього періоду, йде не стихійно, а при високій ролі втручання держави і суспільства. На цьому тлі з упевненістю можна констатувати своєрідний поворот до стабілізації культури

в Росії та часткового відродження колишніх «радянських» ціннісних орієнтацій, включаючи інтерпретацію теми війни.

Однак вище йшлося про ситуацію, коли дитина знає про війну з чуток і на власні очі з нею не знайома. Коли йдеться про дітей, які пережили війну, то тут багато що змінюється: образи війни, будучи травмуючими, стають центральними у тому свідомості і залишаються такими протягом усього життя. Спогади та пережиті емоції створюють психологічний стрижень, навколо якого, як довкола «веретена», намотується «нитка» життєвих подій. В даному випадку війна - це вже не казка і не гра - це реальність, визначальна уявлення про світ та його закони. Такі явища, як розруха, голод, бомбардування, евакуація, повною мірою знайомі тільки тим, хто пройшов це. У свою чергу, війна для дитини, яка не бачила жахів війни, — це просто «тема», «фон», через який дитина безпечна.

Однак і тут є свої нюанси, виражені в тому, що різні компоненти війни, пережиті дітьми, сприймаються ними особливим чином. Наприклад, у спільній книзі «Війна і діти» Д. Берлінгем та А. Фрейд описують відмінності у стані дітей, які пережили або війну, або евакуацію. Так, автори зазначають, що евакуація, руйнуючи звичні емоційні зв'язки дитини, може бути важчим чинником, ніж війна. У свою чергу, безпосередньо війна «для дітей має порівняно мале значення, поки вона лише загрожує їхнім життям, завдає незручностей і змушує жити надголодь. Вона стає відчутною в той момент, коли руйнується звичний уклад сімейного життя, знищуючи в житті дитини перші емоційні зв'язки із членами сім'ї. Тому багато дітей гірше переносять евакуацію, ніж бомбардування» [1, с. 184-208].

У такій оцінці війна для дитини, яка переживається насправді, не така страшна, як втрата самої основи життя дитини — її сім'ї. Оскільки саме в евакуації спочатку сформована картина життя дитини, заснована на сімейних цінностях, сповнена смислів, створених на тлі мирного існування, руйнується, що призводить до фрустрації дитячого світорозуміння та зміни звичної «картини світу».

Також варто додати, що війна як феномен культури надто стійка і, на жаль, в найближчій перспективі невикорінна. Вона видозмінюватиметься, називатиметься різними «іменами», обґрунтовуватиметься ідеями боротьби за справедливість, за мир і рівність, зв'язуватиметься з ідеями захисту, але все ж таки поки тенденції до її зникнення надто слабкі й певною мірою утопічні. Відповідно, у всіх культурах війна отримуватиме особливе «забарвлення», зумовлене етнічним, релігійним і політичним чинниками, набуваючи, таким чином, характерних відтінків і конфігурацій, неминуче відбиваючись у картині світу дитячої культури.

Дитинство в контексті війни – це тема, яка викликає глибокі емоції та потребує всебічного аналізу, щоб зрозуміти її вплив на майбутнє покоління. Війна не лише змінює повсякденне життя дітей, але й завдає непоправної шкоди їхньому психічному та емоційному здоров'ю. Діти, що живуть у зоні конфлікту, часто стикаються з втратами, руйнуванням домівок, вимушеним переселенням і страхом за своє життя та життя близьких. Це створює хронічний стрес, який може призвести до тривалих психологічних травм.

У воєнних умовах діти позбавлені стабільності та безпеки, які є фундаментальними для їхнього здорового розвитку. Шкільне навчання стає нерегулярним або зовсім недоступним, що обмежує їхні можливості для здобуття знань і навичок. Більше того, соціальна ізоляція, викликана конфліктом, перешкоджає їхньому нормальному соціальному розвитку, адже діти втрачають можливість взаємодіяти з однолітками та брати участь у соціальних та культурних заходах.

Війна також впливає на фізичне здоров'я дітей. Вони піддаються ризику поранень або загибелі під час бойових дій, а також страждають від нестачі медичної допомоги та доступу до основних засобів гігієни. Недостатнє харчування та погані санітарні умови призводять до поширення хвороб і загального послаблення імунної системи дітей.

Важливим аспектом є також економічна нестабільність, яку війна приносить у життя сімей. Багато дітей змушені працювати або жебракувати,

щоб допомогти своїм родинам вижити, що ще більше ускладнює їхній доступ до освіти та здорового дитинства. Ситуація ускладнюється, коли діти стають свідками або навіть жертвами насильства, що може призвести до розвитку агресії, тривожності або депресії.

Відновлення нормального життя дітей після завершення конфлікту також є великим викликом. Психологічна реабілітація та підтримка, створення безпечного середовища для навчання та гри, а також інтеграція в мирне суспільство вимагають значних ресурсів і зусиль. Гуманітарні організації, уряди та суспільство повинні об'єднатися, щоб забезпечити дітям доступ до освіти, медичної допомоги та психологічної підтримки, а також створити умови для їхньої соціальної адаптації.

Отже, дитинство в контексті війни – це складне і багатогранне явище, яке потребує уваги і дій на всіх рівнях. Забезпечення захисту та підтримки дітей, які постраждали від конфлікту, є критично важливим завданням для всього міжнародного співтовариства. Лише таким чином можна забезпечити, щоб ці діти мали можливість вирости здоровими, освіченими та здатними зробити свій внесок у мирне майбутнє.

1.2. Філософські та культурологічні аспекти дитячої травми

Філософські та культурологічні аспекти дитячої травми становлять складний та багатогранний об'єкт дослідження. З філософської точки зору, травматичні події в дитинстві породжують глибокі питання про природу страждання, значення людського життя та справедливості. Вони викликають роздуми про природу людської долі та моральний стан суспільства, а також про можливості виправлення та компенсації травматичних досвідів.

З філософської перспективи, розуміння дитячої травми може бути порівняне з філософськими концепціями страждання, які вивчаються в контексті етики та моралі. Наприклад, досвід травми у дитинстві викликає

питання про справедливість і долю, а також про можливість морального виправлення через відновлення та підтримку [25].

З культурологічної перспективи, дитячі травми відображають важливі аспекти культурного контексту, в якому вони виникають. Культурні норми, цінності, традиції та уявлення про дитинство впливають на спосіб, яким сприймаються та інтерпретуються травматичні події. Культурні реакції на дитячі травми можуть виявлятися в ритуалах відновлення, нормах виховання та підтримки, а також у художніх творах та культурних образах.

З культурологічної точки зору, прикладом може служити дослідження впливу культурних норм і цінностей на спосіб, яким різні культури реагують на дитячі травми. Наприклад, у деяких культурах існують ритуали та обряди, спрямовані на відновлення психологічного благополуччя після травматичних подій. Інші культури можуть ставити більший акцент на індивідуальну терапію та психологічну підтримку.

Що сталося в нашому сучасному світі так, що досвід лиха і переміщень, міграцій і заслань, жахів і терору, розлуки і втрати, катастроф і нещастя, унижень і сорому, "кошмар дитинства" або "стан винятковості", і інші коливання життя—так званих незадоволень цивілізації Фрейда—були зведені до пасивного стану жертви, що підпорядковано під загальний термін травми? Теоретик культурної травми Кеті Карут називає це катастрофічною епохою. Чому наш досвід будується саме так у наш час і чому травма стала емблематичним досвідом сучасного життя настільки, що ми можемо використовувати епітет "епоха травми"?[7]

Філософська археологія дозволяє нам розрізнити взаємозв'язки між розривом (скрутою, станом винятковості, подієвим місцем), травмою (знищенням досвіду, можливості досвіду) та Подією (випадковою, непередбачуваною, невирішеною).

Читаючи тексти, що знаходяться в центрі уваги культурної травми — художню прозу та поезію, мемуари та свідчення — через призму філософії та критичної теорії, я ілюструю, як філософська археологія може підходити до

розуміння травми та оновлювати його. Взагалі травма не є загальною назвою скрути чи навіть певного досвіду, але загальною назвою для знищення досвіду. Проте вона також пропонує ключі для перекладу, якщо не шляхи злагодження, серед груп, які стикаються з травмою та Подією: тих, хто вважає травму/Подію радикальним розривом, тих, хто сподівається на перетворення травми в Подію, і тих, хто підтримує трансцендентний погляд на травму як Подію.

У своїй генеалогії травми Рут Лейс використовує міметичні та антиміметичні теорії травми. З погляду культурно-інтелектуальної історії Вульф Канштайнер, який з цитує Лейс з розумінням, бачить науково-метонімічний полюс і літературно-метафоричний полюс того, що він описує як "спектр дискурсу травми". Оскільки "спектр" вказує на підтримуючий порядок, "дихотомія" або "діалектика" краще зафіксує динамічні напруги між дискурсами травми. Навіть це є лише приблизною характеристикою, оскільки час від часу обидва полюси сприйнятої дихотомії не визнають або не спілкуються один з одним, як стверджує Канштайнер.

У своєму дослідженні "імперії травми" лікар/соціальний антрополог Дідьє Фассен та психіатр/антрополог Рішар Рехтман відстежують подвійне родоводження "посттравматичного стресу", яке вони характеризують як розділене на науковий та моральний компоненти. Науковий компонент, у сфері психіатрії, психології та психоаналізу, теоретично та практично досліджує травму. Моральний компонент, пов'язаний із соціальними уявленнями, "слідкує за змінами в ставленні до нещастя та до тих, хто страждає від нього" та "до автентичності такого страждання". Фассен і Рехтман вважають, що спосіб, яким ці два компоненти взаємодіють, є найбільш відкритим для розуміння. Поставивши серію питань про те, як це відбувалося з часом, між культурами, через дисципліни та соціальні дискурси, вони вірять, так само, як і я, що ключ полягає в тому, щоб дослідити це подвійне родоводження на кожному важливому поворотному моменті. Вони бачать основну "розривність, позначену закінченням

історичної епохи підозри, яка лежала на жертвах насильства" (яку я характеризую як епістемологічний зміщення від експериментального врізу феноменологічної психіатрії Карла Ясперса) та більш потужний континуум у напрямку морального підтвердження травми як "остання істина". У деяких викладеннях травми ці компоненти настільки тісно переплітаються, що їх розділення вимагає вміння розрізняти плетіння дискурсів та практик. Це стосується впливової презентації культурної травми Керут, яка критикується з точністю та ясністю Вульфом Канштайнером і Харальдом Вайльнбьоком.

Таким чином, вивчення філософських та культурологічних аспектів дитячої травми допомагає розкрити глибокі пізнавальні та творчі можливості на шляху до розуміння та подолання травматичних досвідів у дітей [20].

Дитяча травма є однією з найбільш делікатних та важливих тем у філософії та культурології, оскільки вона стосується фундаментальних питань людського буття, ідентичності та розвитку особистості. Філософські аспекти дитячої травми торкаються питання того, як страждання, пережиті в ранньому віці, впливають на формування світогляду і моральних цінностей людини. У культурологічному контексті дитяча травма розглядається як частина колективного досвіду, що формується через історичні та соціальні умови.

Філософи часто досліджують природу травми як події, яка кардинально змінює життя індивіда. Згідно з філософськими підходами, травма не просто порушує потік нормального життя, але й кидає виклик здатності людини зрозуміти і осмислити свій досвід. Філософи, такі як Жак Дерріда та Еммануель Левінас, підкреслюють, що травматичний досвід не може бути повністю виражений мовою, що він завжди залишається частково незрозумілим і невимовним. Це створює складність для постраждалого, адже спроба інтегрувати травматичний досвід у власне життя часто наштовхується на мовні та символічні бар'єри.

Дитяча травма, з точки зору філософії, також пов'язана з проблемою зла та страждання. Вона кидає виклик традиційним уявленням про невинність та

захищеність дитинства. Дитина, яка пережила травму, стикається з несправедливістю і болем, що може змінити її розуміння світу і підштовхнути до пошуку нових сенсів. Це часто призводить до глибоких філософських роздумів про природу людського існування, моральну відповідальність і сенс життя [5].

У культурологічному аспекті дитяча травма часто розглядається як феномен, що відображає соціальні та історичні процеси. Колективні травми, такі як війни, геноциди чи природні катастрофи, залишають глибокий слід у культурній пам'яті суспільства. Вони формують культурні наративи, через які суспільство намагається осмислити і передати досвід страждання наступним поколінням. Ці наративи часто знаходять своє відображення у літературі, мистецтві, кіно та інших формах культурного вираження.

Культурологія також досліджує механізми, через які суспільства справляються з дитячою травмою. Важливим аспектом є створення ритуалів і практик, які допомагають індивідам і спільнотам осмислити і подолати травматичний досвід. Наприклад, мистецтво може служити засобом вираження і обробки травми, надаючи можливість для її колективного переживання і трансформації. У цьому контексті культурологія досліджує роль художньої творчості як терапевтичного інструменту, що допомагає зцілити рани та інтегрувати травматичний досвід у культурну пам'ять.

Філософські та культурологічні аспекти дитячої травми також включають питання ідентичності та суб'єктивності. Травма може глибоко вплинути на почуття власного "я", змінюючи спосіб, у який індивід сприймає себе і своє місце у світі. Це може призвести до розриву в безперервності особистої історії, що вимагає від людини перегляду своєї життєвої нарації та пошуку нових способів інтеграції травматичного досвіду. У цьому контексті важливим є питання про роль пам'яті у формуванні ідентичності, оскільки пам'ять є ключовим елементом у процесі реконструкції особистої історії після травми [20].

Культурологічні дослідження дитячої травми також звертають увагу на соціальні та політичні фактори, які впливають на спосіб, у який суспільства реагують на травму. Політика пам'яті, наприклад, може відігравати важливу роль у визнанні і легітимації травматичного досвіду, а також у формуванні колективних стратегій подолання. У цьому контексті культурологія досліджує, як різні суспільства з різними історичними та культурними традиціями справляються з наслідками травми та як вони інтегрують ці досвіди у свою культурну спадщину.

Отже, філософські та культурологічні аспекти дитячої травми є надзвичайно багатограними і складними. Вони охоплюють питання про природу страждання і зла, проблеми ідентичності і суб'єктивності, а також соціальні і політичні механізми подолання травматичного досвіду. Дослідження цих аспектів не тільки допомагає глибше зрозуміти вплив травми на окремих індивідів і суспільства в цілому, але й сприяє розробці ефективних стратегій підтримки і реабілітації постраждалих, допомагаючи їм інтегрувати травматичний досвід і знайти нові смисли у своєму житті.

1.3. Переживання травм війни як складова культурного досвіду

Переживання травм війни є не лише особистим досвідом, але й невід'ємною складовою культурного контексту. Війна, як складна соціокультурна подія, впливає на ментальність і спосіб життя суспільства в цілому. Травматичні події, що відбуваються під час конфлікту, впливають на формування колективної пам'яті, уявлення про історію та національну ідентичність.

Переживання травм війни перетворюються на частину культурного досвіду через їх відображення у літературі, мистецтві, кіно, музиці та інших культурних вираженнях. Вони стають темами для обговорень, дебатів та аналізу у філософії, психології та інших наукових дисциплінах. Пізнання та розуміння переживань травм війни допомагають суспільству у вирішенні

соціокультурних проблем, сприяють побудові миру та примирення між народами [17].

Культурний досвід відображається у способі, яким суспільство реагує на травматичні події, у встановленні пам'ятних знаків, вшануванні пам'яті загиблих та потерпілих, у формуванні історичних наративів та вихованні молодого покоління. Цей досвід переходить через покоління, зберігається у культурних традиціях та символах, і відображається у суспільних цінностях та переконаннях.

Термін "травма" походить від грецького слова, що означає "рана" або "ушкодження". У контексті психології травма розглядається як емоційна рана, що виникає внаслідок сильного емоційного шоку. Ця рана може порушувати усвідомлення часу, себе і світу, виявлятися у снах і спогадах, впливати на соціальну поведінку та вибір людини, а також на її адаптацію до зовнішнього світу.

Після Першої світової війни змінилося загальне розуміння війни, з'явилася ідея про війну як психологічну травму, а також поняття посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Дослідження травми стали активно вивчатися як самостійна дисципліна тільки у 1990-ті роки, після Другої світової війни та конфлікту у В'єтнамі.

Основні концепції щодо дослідження травми ґрунтуються на теорії Зигмунда Фрейда, батька психоаналізу. Він сформулював основні ознаки травматичного досвіду, такі як нав'язливість травматичних переживань, фрагментарність спогадів та можливе витіснення подій, що спричиняють травму, з пам'яті.

Було відзначено, що травма та посттравматичний стресовий розлад можуть призводити до відключення зони Брока, що є одним з мовних центрів мозку. Ця зона дозволяє людям раціоналізувати та висловлювати свій досвід словами. Таким чином, голландський психіатр та дослідник травми та ПТСР Бессел ван дер Колк довів, що особа може виявити нездатність виразити травматичний досвід вербально [7].

У соціальній теорії поняття колективної травми набуло поширення у середині ХХ століття в контексті переосмислення принципів теорій соціальних змін. Колективна травма визначається як негативні, деструктивні наслідки соціальних трансформацій, які впливають на великі групи людей. Фахівці розглядають колективну травму як сукупність травм багатьох індивідуумів.

Дослідження травми, проведені на перетині соціології та культурології, вказали на можливість перенесення багатьох вивчених процесів з індивідуального рівня на колективний. Соціологи Джеффри Александер та Пйотр Штомпка вперше сформулювали поняття культурної травми, яка виникає внаслідок жаклих подій, що вражають життя цілої спільноти. Ці події залишають сліди у колективній пам'яті і приводять до необоротних змін у структурі суспільної ідентичності. Це може призвести до руйнування якоїсь частини або навіть цілісної культури спільноти. Культурна травма є результатом історичної катастрофи.

У відміну від теорії колективної травми, концепція культурної травми розглядає травматичний досвід групи як цілісний процес, де саме спільнота відчуває травму, а не окремі індивіди. Дослідники підкреслюють значущість ролі, яку відіграє травма у формуванні колективних ідентичностей, і показують, що об'єктом колективної травми стають зв'язки між людьми та їхні культурні смисли, які зазнають значних змін.

Однак важливо відзначити, що будь-яка травма не має меж у просторі і часі. Сергій Жадан звертає увагу на цей аспект масштабу та тривалості потрясінь.

Американський філософ і теолог Шеллі Рембо вважає, що "травма – це страждання, що залишається". Ця страждання перешкоджає процесам адаптації людини. Суспільство, що пережило історичну катастрофу, стикається з викликом інтеграції. Суспільство, яке перебуває у посттравматичній реальності, потребує відновлення зв'язків зі світом та відновлення довіри до нього. Без цього переживання травматичного досвіду

може не мати адекватного розв'язання, що загрожує постійною повторною травматизацією [9].

Ми розуміємо, що після періоду піднесення може виникнути явище регресу, оскільки неможливо постійно жити в стані піднесення. Люди, які не зосереджуються на самовдосконаленні та рефлексії, часто повертаються до регресивних мислей, бо вони вважають їх комфортними або привітними. Однак комфорт може обмежувати особистий розвиток, сприяючи регресії. Після війни продуктивний потенціал, ймовірно, зменшиться, багато людей можуть опинитися інвалідами і потребуватимуть спеціалізованої допомоги. Це може призвести до зростання злочинності та інших девіантних явищ у сім'ях, на вулицях та в спільноті. Також можуть виникнути політичні патології, такі як сплеск популізму та інші спотворення виборчого процесу. У результаті ми всі почнемо прагнути більшої безпеки, оскільки травма завжди породжує потребу в безпеці.

Існують три шляхи, які можуть допомогти перебороти травму, коли людина починає розуміти та усвідомлювати свій досвід. Перший – це всі можливі патологічні реакції і розлади, які можуть стати реальністю для значної частини населення.

Другий спосіб подолання травми полягає у тому, що здається, ніщо не відбувається. Після переживання травми люди приховують її глибоко у своєму внутрішньому світі і, коли все закінчується, продовжують своє колишнє життя, ніби нічого не сталося. Проте це також не є конструктивним рішенням, оскільки все, що ми витісняємо зі своєї свідомості, поступово починає руйнувати нас.

Третій шлях – це посттравматичне зростання. Це той випадок, коли зустріч з травматичним досвідом змушує людину розкривати раніше невідомі їй властивості, спонукаючи до особистісного зростання. Людина стає сильнішою, зрілішою, мудрішою особистістю. Це шлях досягнення зрілості особистості.

Я завжди наголошую на тому, що єдиний спосіб подолати травму – це перетворити її на досвід. Ми повинні витягнути з досвіду розуміння себе та оточуючого середовища, у якому ми опинилися, і визначити особисті кроки, які потрібно зробити зараз, щоб піднятися над травмою на рівень свідомості. Потім ми маємо здійснити вербалізацію, проговоривши особливості цієї травми, а потім відпустити її, розглянувши з розумінням, для чого ця історія травми є нашим досвідом свідомості [2].

Олдос Гакслі колись сказав: "Досвід – це не те, що відбувається з людиною, а те, що робить людина з тим, що з нею відбувається". Для мене це означає, що травма – це не лише виклик або зона дискомфорту, але й можливість для особистого зростання та розвитку навичок і спроможностей, які я називаю своїми "інтелектами". Я в основному користуюся власним досвідом роботи з травмою, і для мене цей процес виглядає наступним чином:

Стратегії та рівні подолання травми для перетворення її на досвід:

1. Раціональний (когнітивний) інтелект:

- Рефлексивний рівень усвідомлення та вербалізації травми.
- Розвиток раціонального (когнітивного інтелекту) – вивчення, розмірковування та усвідомлення минулих травм. Важливо правильно формулювати запитання (основні з них: "хто я", "чому" і "навіщо"). Виведення травми за межі свідомості через практику "включеного спостерігача". Процес когнітивного формування досвіду травми.

2. Екзистенційний інтелект:

- Віра, моральні принципи, пошук сенсу у житті та любові. Відповідь на питання "чому?" на рівні сенсів. Розвиток сенсової відповідальності.

3. Емоційний інтелект:

- Робота з емоціями, виявлення та управління ними. Розвиток асертивності та емпатії. Забезпечення емоційної стійкості і збалансованості як в особистому, так і в соціальному середовищі. Перетворення травматичного досвіду через емоційну обробку.

4. Соціальний інтелект:

- Передача та спільне подолання травми з допомогою спільноти та соціального середовища. Виявлення віри у колективну силу. Діяти як активний учасник взаємодії, спираючись на принципи ефективного спілкування та допомоги.

5. Творчий інтелект:

- Креативне використання творчого потенціалу для самореалізації та сприяння соціокультурним змінам. Розвиток культурної та мистецької самореалізації через театр, танець, літературу, вивчення мов та інших культурних аспектів. Творчий підхід до обробки травматичного досвіду.

6. Тілесний інтелект:

- Фізична та фізіологічна компонента. Використання фізичної активності та практик для виведення травматичного досвіду за межі тіла.

Процес усвідомлення, прийняття відповідальності, вербалізації, виведення травми на периферію та творче використання її є ключовими етапами. Ця систематична та комплексна робота з травмою не лише має терапевтичний характер, але й сприяє особистісному розвитку та зростанню суспільства.

Вплив травм війни на культуру виявляється у різних аспектах:

– Фольклор та мистецтво: події війни відображаються у народних піснях, казках, легендах, літературі, живописі та інших мистецьких формах. Ці твори допомагають осмислити трагедію, зберегти пам'ять про загиблих та виразити емоції, що не піддаються словам.

– Традиції та звичаї: війна може змінити або породити нові обряди та традиції, такі як ритуали поховання воїнів, вшанування пам'яті жертв, обряди очищення від страждань та насильства.

– Мова: травматичний досвід війни впливає на мову, з'являються нові слова та вирази, що відображають жахливі події, втрати та страждання.

– Соціальні норми та цінності: війна може змінити соціальні норми та цінності, зокрема, збільшити патріотизм, героїзацію воїнів, підвищити рівень авторитаризму та призвести до недовіри до інших груп населення.

Психологічний стан людей:

– Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): симптоми включають повторні переживання травматичних подій, кошмари, тривогу, депресію, дратівливість, проблеми з концентрацією та уникнення ситуацій, що нагадують про травму.

– Інші психічні розлади: такі як тривожні розлади, депресивні розлади, розлади вживання психоактивних речовин та суїцидальні думки та поведінка.

Переживання травм війни мають значний вплив на формування як індивідуальної, так і колективної ідентичності. Вони визначають сприйняття самого себе та світу, впливають на уявлення про майбутнє та цінності, які лежать в основі життя суспільства. Ці переживання можуть бути джерелом творчості, стимулювати виникнення нових ідей та спонукати до змін у соціальному та культурному житті. Однак вони також можуть сприяти формуванню стереотипів, утвердженню упереджених уявлень та нарощуванню конфліктів у суспільстві [19].

Крім того, переживання травм війни можуть мати довгострокові наслідки для психічного та фізичного здоров'я особистості, а також для її соціальної адаптації. Вони можуть призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психічних захворювань, а також до погіршення якості життя та соціальної ізоляції.

Таким чином, переживання травм війни мають вплив на всі сфери життя суспільства, включаючи культурну, соціальну та психологічну. Розуміння цього аспекту культурного досвіду допомагає нам краще зрозуміти вплив війни на людей та суспільство в цілому, а також знаходити шляхи подолання травм та побудови миру.

Переживання травм війни представляє собою складову культурного досвіду, яка має значний вплив на формування суспільства та індивідуальної ідентичності. У контексті культурного досвіду травма війни стає не лише окремим елементом історії, але й ключовим фактором, що визначає культурну пам'ять і колективні наративи.

Спільне переживання травм війни об'єднує суспільство навколо спільних цінностей та ідеалів. Воєнні травми часто стають об'єктом спільного пам'яття, що формує історичну свідомість та культурну ідентичність. Ці спільні травми відображаються у літературі, мистецтві, кіно та інших культурних проявах, де вони стають предметом обговорення, аналізу та рефлексії.

Однак переживання травм війни також може призвести до формування негативних культурних стереотипів та патологічних механізмів відновлення суспільства після війни. Травмований колектив може страждати від колективного посттравматичного стресового розладу, що виявляється у відчутті відчуження, безнадійності та втрати ідентичності. Такі явища можуть впливати на рівень насильства та конфліктів у суспільстві, а також на політичну стабільність та економічний розвиток.

Переживання травм війни також відображається у культурних звичаях, обрядах та традиціях. Цілі покоління можуть зберігати та транслювати свій травматичний досвід через пам'ятні місця, об'єкти пам'яті, меморіальні дні та інші культурні знаки. Такий спосіб передачі травматичного досвіду може мати як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства, в залежності від того, як він інтерпретується та використовується [27].

У той же час, переживання травм війни може стимулювати розвиток культури та сприяти творчості та інноваціям. Багато визначних творів літератури, мистецтва та музики виникали як спроба виразити та осмислити власний травматичний досвід війни. Ці твори можуть слугувати як засіб відновлення та терапії для постраждалих, а також як спосіб збереження культурної пам'яті про ті страшні події.

Отже, переживання травм війни впливають на культурний досвід суспільства, формуючи його колективну свідомість, традиції та цінності. Цей аспект культурного досвіду є важливим для розуміння впливу війни на суспільство та його подальший розвиток.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕЖИВАННЯ ВІЙНИ ЯК ТРАВМАТИЧНОГО КУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ

2.1. Війна очима дітей, які пережили війну

Війна, виявляється, має безпосередній вплив не лише на бойових учасників та безпосередніх учасників конфлікту, але й на найбільш беззахисний та вразливий шар суспільства - дітей. Дитячий досвід війни - це не просто спостереження або участь у конфлікті; це переживання, яке глибоко закарбовується в їхніх свідомості та психіці, залишаючи невиправні сліди на все подальше життя.

Переживання війни для дітей стає травматичним культурним досвідом, який впливає на всі аспекти їхнього життя. Війна перетворює звичне, безтурботне дитинство на страшний сценарій, де щоденність наповнена страхом, втратою та невизначеністю. Ці діти виростають, не забуваючи та не знаходячи шляху відновлення віри в світ, який здавався таким непроникним та безпечним [26].

Уявлення про війну для дітей формується через призму власного досвіду, та у багатьох випадках це призводить до створення глибоко укорінених стереотипів, упереджень та негативних уявлень про світ. Вони вивчають, що навіть у самій безпечній обстановці може трапитися щось жахливе, що породжує постійний стан тривоги та небезпеки.

Однак, важливо визнати, що переживання війни може також мати потенціал для внутрішнього розвитку та росту. Деякі діти, не дивлячись на страждання та випробування, знаходять у собі силу та ресурси для подолання труднощів. Вони розвивають надзвичайну міцність та витривалість, які можуть стати основою для подальшого успіху в житті.

Отець Михайло Іваняк, військовий капелан і ігумен храму Блаженного Миколая Чарнецького в Ковелі, глибоко відчував ті запахи війни, які «руйнують дитинство і змінюють як дітей, так і дорослих». Він описує своє враження: «У 2015 році переді мною з'явилися діти, в очах яких чітко відбивалося - життя може обірватися завтра. Ти не знаєш, чи проживеш наступний день. В будь-який момент у твій будинок чи під час навчання може прилетіти смертельний снаряд».

Проте, незважаючи на усе, навіть під гучні канонади та свист куль, під впливом підступної пропаганди ворога, вони залишаються вірними своїй країні, і в їхній душі проростає любов до України, яка промінить світлом Воскресіння Христового.

Давайте розглянемо світогляд семикласниці Олени Бугери, яка відчуває та описує своє рідне село, що розташоване над річкою, з красивими будиночками, вишуканими квітами та господарствами, де грають гуси, кури, корови та свині, а атмосфера пронизана запахом рідної землі [4].

Олена розповідає про враження, отримані під час референдуму, де чужаки намагалися переконати їх відокремитися від України та приєднатися до "Луганської народної республіки", але для неї це неприйнятно, оскільки це означає відмову від української ідентичності, мови, культури та традицій, що надбання поколінь.

Також вона описує смерть дяді Гени, який відверто ставився до ідеї об'єднаної України і був вбитий ворогами, що призвело до розділення села на два табори та страху в серці дівчини.

Згодом Олена зі своєю родиною підтримувала українську армію, годуючи солдатів, що виїхали на передову, що перевернуло її життя та викликало сильні емоції.

І найкінцевіше, вона розповідає про запахи війни, які назавжди залишаться в її пам'яті, запахи пилу, кіптяви, мазуту та крові, які їй довелося відчувати під час обстрілів, коли земля та небо тряслися від вибухів, а страх охоплював кожен куток її дому.

Світлана Лихитченко розповідає про те, як війна впливає на дітей, змушуючи їх доросліти швидше, приглушаючи їхні внутрішні почуття страху та тривоги. Діти, які вже звикли до обстрілів, не звертають уваги на постріли, навіть коли вони лунають вранці, коли діти йдуть до школи. Під час контрольних робіт вони уважно слухають учителів, переживаючи за можливі помилки у зошиті.

Далі, в оповіді Олени Бугери ми стикаємося з долею поранених під час війни. Вона співчуває їм і описує, як їх вивозять "швидка допомога", під час чого машина періодично кидається з боку в бік під обстрілами, а поранені стогнали від болю. При цьому Олена залишається брудною, переляканою, але живою [11].

Олена також описує відчуття непорозуміння під час повернення в мирне місто, коли люди дивилися на них з цікавістю, але без жалю, що зробило її відчувати себе ізольованою та незрозумілою.

В кінці оповідання ми повертаємося до думок автора щодо майбутнього України. Вона розмірковує про патріотизм, який легше проявляти у мирному Ковелі, а також про справжні патріотичні почуття дівчинки, яка закликає до миру та об'єднання, збереження мови, традицій та землі для майбутніх поколінь.

Війна, невід’ємна складова нашого існування, випробовує нас на вірність, гідність та міцність. У своїх роздумах про перемогу Воскресіння над смертю і зрадою, я приходжу до висновку, що немає шляху назад для каменя, і ми, як воскреслі, збудуємо нову, процвітаючу країну – Україну.

У книзі «Війна очима дітей» зібрані малюнки та поезії інших учнів загальноосвітньої школи села Кримське. Ці роботи виражають біль за Україну, молитви за воїнів на передовій, за рідну мову, матір і мир.

Пізнання суті війни та миру на Сході через дитячу книгу є важливим завданням як для дорослих, так і для учнів, оскільки це сприяє нашому більшому розумінню.

Одночасно, як зазначив о. Михайло Іваняк, ми молимося разом до Бога, щоб серця дітей на Сході України та в усьому світі, де триває війна, знову наповнилися дитячим духом миру та любові.

Зазвичай, коли ми говоримо про війну, ми маємо на увазі її травматичний вплив на психіку людини. Що саме спричиняє такий руйнівний вплив на психіку? Які події вважаються найбільш травматичними? Ми пропонуємо розглянути основні травматичні фактори війни, які були виявлені на основі аналізу спогадів дітей про війну. Пам'ять зберігає лише найбільш емоційно насичені моменти життя. Отже, за думкою дітей, які пережили жахіття війни, травматичними факторами є наступні:

По-перше, війна - це досвід смерті. Якщо у дитини в звичайних умовах усвідомлення поняття "смерть" та її незворотність відбувається приблизно до 9 років, то в умовах війни це усвідомлення відбувається значно раніше. Можна сказати, що воно зсувається на період першого досвіду "стикання" зі смертю. Особливо, якщо це стосується смерті близької значущої людини (батьків). Чіткі та яскраві картини спогадів про смерть батьків зустрічаються вже у дітей з 3-4 років. Отриманий травматичний досвід одразу призводить до усвідомлення, що смерть - це кінець життя, і його не можна повернути.

"Це був ранковий світанок. Почали стріляти, батько стрибнув з ліжка, підбіг до дверей, відчинив їх і закричав. Ми думали, що він налякався, але він

впав, в нього потрапила розривна куля. Мама збрала якісь тряпки, світло не запалила, тому що продовжували стріляти. Батько стогнав, мучився, перевертався, було темно, але ми його бачили. – Лягайте на підлогу, – сказала мама. І раптом заголосила навздогін. Ми побігли з криком до неї, я посковзнувся в батьковій крові і впав. Відчув запах крові і якийсь ще неприємний запах: батькові розірвало кишечник... [6]

...Через якийсь час, також рано вранці, прийшли німці і забрали нас з мамою. Поставили нас на площі перед заводом, а на цьому заводі працював до війни наш батько. Ми стояли і ще дві партизанські сім'ї, дітей було більше, ніж дорослих. А у мами, всі знали, була велика родина: п'ятеро братів і п'ятеро сестер, і всі вони в партизанах. Маму почали бити, весь селище дивилося, як її били, і ми. Якась жінка постійно схиляла мені голову до землі: «Не дивись. Тобі не можна дивитись». А я виривався з її рук. За селищем був підніжок лісистий, дітей залишили, а дорослих повели туди. Я ціплявся за маму, вона відштовхувала мене і кричала: «Прощайте, діти!» Пам'ятаю, як від вітру піднялося мамине плаття, коли вона летіла в траншею...". Вася С. [13]

Це цитата хлопчика, який пережив війну 1945 року, але на сучасному етапі піз час російсько-української війни ми теж чуємо чимало кривавих історій.

Не кожен дорослий може знайти внутрішні резерви для подолання цих складних випробувань. Втоmlена особистість, захищаючи свою психіку, стає більш байдужою як до своїх власних страждань, так і до страждань інших. Згодом вони стають невід'ємною частиною життя людини, нормою, і не викликають значних емоційних потрясінь. Але разом з тим, якщо ці події не "ламають" дитину, вони загартовують її вольові якості: силу духу, міцність, наполегливість і т. д. По-третє, війна — це несповна задоволення базових потреб. Основою гармонійного розвитку психіки дитини є задоволення базових потреб, таких як їжа, сон, відпочинок, безпека, любов, спілкування і т. д. На жаль, режим війни не може повністю або навіть мінімально задовольняти прості потреби особистості.

Суспільство поступово перетворюється з "єдиного живого організму" на сукупність ізольованих особистостей, які механічно виконують свої функції, подібно до роботів, і уникують зайвих зв'язків. Дитина, що виростає в таких умовах, стає замкненою, вона не оволодіває культурою спілкування та не має навичок комунікації.

«Я пам'ятаю великий зал... І своє ліжечко біля стіни... І безліч таких ліжечок. Ми самі їх уважно прибирали, дуже ретельно. Підушка мусила завжди лежати на одному місці. Якщо поставиш не так, виховательки лаяли, особливо коли приходили якісь дяді в чорних костюмах. Поліцейські чи німці, не знаю, у пам'яті - чорні костюми. Чи били нас, не пам'ятаю, але страх, що мене можуть побити за щось, був. І не можу згадати наших ігор... Пустощів... Ми багато рухалися - прибирали, мили, але це була робота. А дитячого у пам'яті немає. Сміху... Капризів... Нас ніхто ніколи не гладив, але про маму я не плакала. Поруч зі мною ні у кого не було мами. Ми навіть не згадували це слово. Забули... Я забула про дитдім... Мені вже було шістнадцять років, ні, може, сімнадцять... Я зустріла свою виховательку з дитдому. Сидить в автобусі жінка... Дивлюся на неї, і мене тягне до неї магнітом, так тягне, що проїхала свою зупинку. Я не знаю цієї жінки, не пам'ятаю, а мене до неї тягне. Нарешті не витримала, розплакалась і сердилася на себе: от і що я так? Дивилася на неї, як на картину, яку я колись бачила, але забула, і хочеться мені ще раз на неї подивитися. І щось таке рідне, може, схоже навіть на маму... ближче до мами, а хто - не знаю. І ось це сердечне і сльози як вилилися з мене. Я відвернулася, пішла вперед до виходу, стою і плачу. Жінка все бачила, підійшла до мене і говорить: - Анечко, не плач. А у мене ще більше сліз від цих її слів. - Да я вас не знаю. - Ти подивися на мене краще! - Чесне слово, я вас не знаю, - і реву. Вивела вона мене з автобуса: - Подивися на мене добре, ти все згадаєш. Я ж Степаніда Іванівна... А я на своєму стою: - Я вас не знаю. Я вас ніколи не зустрічала. - Ти пам'ятаєш дитячий будинок? - Який дитячий будинок? Ви, мабуть, мене з кимось плутаєте. - Ні, ти згадай дитячий будинок... Я твоя вихователька. - У

мене папа загинув, а мама у мене є. Який дитячий будинок? Я навіть дитдiм забула, тому що жила вже з мамою. Додому. Ця жiнка мене тихенько погладила по голові, а все одно потоком текли слiози. I тодi вона каже: - Ось тобi мiй телефон... Подзвониш, якщо захочеш дiзнатися про себе. Я тебе добре пам'ятаю... Ти була у нас найменша... Вона пішла, а я з мiсця не могла рухнутися. Менi, звiсно, треба було побiгти за нею, розпитати. Я не побiгла i не догнала. Чому я цього не зробила? Я була дикунка, просто дикунка, для мене люди - це щось чуже, небезпечне, говорити з кимось я не вмiла. Одна сидiла годинами, сама з собою розмовляла. Всього боялася. Маму мене знайшла лише у сорок шостому роцi... Менi було вiсiм рокiв». Аня Г. [1].

Можна безкiнечно продовжувати обговорювати травматичнi аспекти вiйни, але саме цi фактори важко ушкоджують нiжну психiку дитини. Вони завдають такої травми, яка не забувається з роками, i лишає бiль до останнього дня життя. Ця травма перетворює дитину в дорослу, досвiдчену особистiсть, назавжди впливаючи на неї.

Наступним етапом нашої аналізу стало визначення загальних реакцiй дiтей на вiйну. Серед найпоширенiших реакцiй на жорстокiсть воєнних подiй можна видiлити:

- роздратованiсть;
- тремтiння, особливо вiд гучних звукiв;
- страх;
- хвилювання;
- тривога;
- страх виходити на вулицю;
- почуття усамiтнення;
- депресiя;
- засмучення через дрiбницi;
- вiдсутнiсть бажання гратися;
- швидке роздратування, гнiв;
- неспокiй;

- проблеми з концентрацією уваги;
- порушення сну;
- кошмари;
- включення воєнних тем у гру;
- реакція горя;
- страх смерті та втрати близьких;
- втрата інтересу до повсякденної діяльності;
- капризність або швидкі зміни настрою;
- виникнення образів у пам'яті протягом дня [15].

Серед дітей, які пережили воєнні події та набули власного досвіду війни, можна відзначити відмінності у їхніх реакціях, залежно від віку:

- Діти віком від 1 до 6 років. Загальними особливостями реакції дітей цієї вікової групи є: поява загального страху; нічні кошмари; гостра реакція на голосні звуки; енурез; значні коливання нервових процесів (від переважної збудливості до раптової інгібіції, "занурення у себе"); сором'язливість; значний страх розлуки (діти судорожно тримаються за батьків та не відпускають їх).

- Діти від 6 до 11 років. Діти цього віку активно відтворюють отриманий травматичний досвід у своїх іграх. Практично всі ігри містять елементи страшних подій, що їм довелося пережити в зоні антитерористичних операцій на сході України. Збільшується відчуття відповідальності та провини, проявляється неконтрольована агресія, спостерігаються сплески гніву. Згадування травматичних подій викликає напруженість і тривогу; страх смерті та розлуки з родиною. Також характерно поява психосоматичного болю для дітей цього віку.

Можна зазначити, що ця група дітей є найбільш уразливою до психічної травми на фізичному рівні здоров'я, яка проявляється у вираженому болі у різних частинах тіла, не поясненому фізіологічною причиною або патологією.

Діти віком від 12 до 18 років. Поряд з загальними проявами стресу (порушенням сну, харчування тощо), у дітей цього віку виявляється

неконтрольована агресія до навколишніх, яка не має конкретної мішені і спрямована на всіх. Зростає бажання помститися. Незважаючи на те, що в цьому віці зазвичай відбувається переорієнтація особистості від батьків (сім'ї) до соціуму та ровесників, діти, які пережили війну, налаштовані протилежно – вони уникають спілкування з іншими та суспільством та відчувають часті депресії. Саме для дітей цього вікового діапазону характерна поведінка, яка є небезпечною для життя [23].

Отже, можна стверджувати, що внаслідок військових подій дитина накопичує значний "багаж" психологічних проблем, які проявляються у фізичному здоров'ї через інтенсивний та тривалий вплив негативних стресових факторів, у взаємодії та відносинах з оточуючим соціумом, у сфері життєвих орієнтацій (пріоритети ставляться на життя, благополуччя родини, стабільність тощо) та у наявності різних страхів.

На сьогодні в різних містах України існують різноманітні програми психологічної реабілітації та підтримки для дітей, які постраждали від війни, а також для вимушених переселенців. Ці програми охоплюють різні сфери соціалізації дитини (дошкільні заклади, школи, спортивні секції, гуртки за інтересами, спеціальні сімейні заходи тощо) і, зазвичай, здійснюються за підтримки благодійних організацій. Підхід до цієї допомоги не має жорсткого шаблону та залежить від концепційних поглядів фахівців та напрямків роботи конкретної благодійної організації.

На жаль, сьогодні допомога дітям – жертвам збройних конфліктів в нашій країні має дещо хаотичний та неорганізований характер. Відсутність державної політики у цьому напрямку призводить до відсутності чіткого та систематичного підходу до надання допомоги. Не існує єдиного алгоритму чи загальної програми для надання підтримки [7].

Можна стверджувати, що діти, які постраждали від війни, продовжують залишатися непідтриманими державою та не захищеними.

Переживання війни як травматичного культурного досвіду є складною та багатогранною темою, особливо коли мова йде про дітей, які стали свідками

або безпосередньо пережили військові конфлікти. Вивчення цього явища вимагає комплексного підходу, який охоплює не лише психологічні аспекти, але й культурні, соціальні та історичні контексти.

Війна очима дітей відрізняється від сприйняття дорослими через їхню особливу чутливість та вразливість перед емоційними та психологічними впливами. Діти, які пережили війну, виявляють реакції на стрес, які можуть бути важкі для розуміння та адаптації. Вони стикаються з травматичними ситуаціями, які можуть залишити невиліковні наслідки на їхнє психічне та емоційне здоров'я.

Однією з головних характеристик переживання війни дітьми є поява страху та тривоги. Вони відчувають небезпеку навколо себе і можуть реагувати занепокоєнням, відмовою від спілкування та ізоляцією. Також спостерігається збільшена чутливість до стресу, яка може виражатися у вигляді погіршення сну, нервової напруженості та емоційних вибухів.

Дитячі переживання війни можуть бути також пов'язані з появою посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який виявляється у відновленні травматичних подій через спогади, кошмари та фізичні реакції. Цей стан може перешкоджати нормальному функціонуванню та розвитку дитини, вимагаючи професійної допомоги та підтримки.

Крім того, діти, які пережили війну, можуть виявляти зміну свого світогляду та цінностей. Вони можуть стати більш обережними, недовірливими або навіть цинічними щодо навколишнього середовища. Втрата довіри до світу та людей навколо може стати серйозним перешкодженням у формуванні здорових міжособистісних відносин.

Для ефективного управління переживаннями війни дітьми необхідно враховувати їхні індивідуальні потреби та особливості. Важливо забезпечити доступ до психологічної та медичної допомоги, а також створити безпечне та підтримуюче середовище для їхнього розвитку та зростання [12].

Під час конфліктів діти стикаються з багатьма травмуючими подіями, такими як вибухи, зруйнування будівель, обстріли, голод, втрати рідних і

друзів. Окрім небезпеки для фізичного здоров'я та безпосередньої загрози життю, вони також зазнають численних і хронічних психологічних травм. Після довгого періоду "великого перемир'я", що тривав понад 70 років, зникло особисте знайомство українців з подіями світових воєн, геноцидів та голодоморів. Діти, народжені після 2010 року, могли б бути першим поколінням, яке не піддавалося б значному впливу трансгенераційних та колективних травм війни. Проте, ситуація різко змінилася 24 лютого 2022 року, а для деяких — ще в 2014 році, коли на територію України увійшли російські війська. Це викликало не лише фізичні та психологічні виклики, але й втрату стандартів та знань про те, як діяти у кризових ситуаціях. Якщо навіть під час пандемії COVID-19 інші країни розробляли психологічні рекомендації, то під час війни такі настанови стають особливо важливими, з огляду на глобальність та інтенсивність конфлікту.

Враховуючи вплив війни на дітей, необхідно вживати всіх можливих заходів для забезпечення їхнього фізичного та психічного благополуччя. Важливо створювати безпечне та підтримуюче середовище, де вони можуть відчувати себе захищеними та підтриманими. Також необхідно надавати доступ до психологічної підтримки та терапевтичної допомоги для тих, хто потребує допомоги у подоланні травматичного досвіду війни.

Війна очима дітей, які пережили війну, важлива для розуміння культурологічних аспектів конфлікту та його впливу на формування ідентичності та сприйняття світу. Діти, які пережили війну, стають свідками та учасниками подій, які визначають культурний контекст їхнього дорослого життя [21].

Важливо розглядати війну через призму культурних звичаїв та традицій, які формуються в умовах конфлікту. Діти, що пережили війну, виростають у середовищі, де війна стає невід'ємною частиною культурного досвіду. Вони можуть навчитися певним способам виживання, військовим традиціям та ритуалам, які стають частиною їхньої ідентичності та культурного багатства.

Діти, які пережили війну, також впливають на культурний ландшафт свого суспільства. Вони можуть стати символами сили, відданості та витримки, або навпаки, стати жертвами війни, які потребують підтримки та захисту. Їхні історії можуть бути використані як матеріал для створення літературних, мистецьких та кінематографічних творів, які впливають на культурну свідомість суспільства.

У культурологічному аспекті важливо визначити, як війна впливає на формування культурних цінностей та норм. Діти, які пережили війну, можуть вирости з іншими переконаннями, цінностями та світоглядом, ніж ті, хто не був учасником конфлікту. Їхній досвід може впливати на сприйняття миру, конфліктів та геополітичних подій у майбутньому.

Крім того, важливо враховувати вплив війни на розвиток культури в країні. Діти, які пережили війну, можуть стати агентами змін у суспільстві, сприяючи розвитку нових культурних форм, мистецтва та літератури. Їхній досвід може впливати на формування колективної пам'яті та культурного національного ідентитету [9].

Отже, війна очима дітей, які пережили конфлікт, є важливим аспектом культурологічного дослідження. Вона впливає на формування культурних цінностей, ідентичності та сприйняття світу, а також на розвиток культури та суспільства в цілому. Дослідження цього аспекту війни допомагає краще зрозуміти її вплив на суспільство та сприяє розвитку культурологічної науки.

2.3. Художні осмислення травм війни на прикладі фільму «Область героїв» (2022)

Фільм "Область Героїв" представляє собою перший значний кінематографічний наратив, що відтворює реальні героїчні подвиги звичайних українців. Цей проект відданий всім волонтерам України, які, ризикуючи власними життями, рятували та продовжують рятувати тисячі

життів. Глядачеві розкривається відверта кіноповість про події, що розгорталися під час ворожої окупації в містах і селах, таких як Буча, Ворзель, Гостомель, Ірпінь та інші. Кожна історія героїзму не стосується однієї особи, але відображає тисячі українських волонтерів, які втілюють силу та незламність українського народу. Виручені кошти від показу фільму будуть спрямовані на придбання обігрівачів для дитячих будинків. Автором та генеральним продюсером цього фільму є Олексій Комаровський.

Художнє відтворення травм війни в кіно завжди було складним завданням, вимагаючи від творців не лише вміння передати фізичний та психологічний біль, а й здатність зробити це з глибоким розумінням та емпатією. Фільм "Область героїв", випущений у 2022 році, є винятковим у своєму роді, оскільки пропонує глядачеві не лише кінематографічний наратив, але й відчуття інтимного занурення у світ реальних героїв, зазнаючих травми війни [10].

Перш за все, фільм демонструє глибокий рівень взаєморозуміння з боку творців, які здатні віддати шану та визнання кожному з учасників конфлікту, які своїми діями врятували тисячі життів, і продовжують це робити. Вони не лише показують героїзм на екрані, але й створюють атмосферу поваги та повідомляють глядачеві про значення історій цих людей.

Крім того, фільм ефективно відтворює психологічний та емоційний вплив воєнного конфлікту на психіку та душевний стан героїв. Шляхом візуальних засобів, акторської гри та атмосфери фільму передається важкість ситуації, з якою стикаються персонажі, а також їх внутрішні боротьби та переживання.

Особливу увагу варто звернути на те, що фільм "Область героїв" не обмежується лише розповіддю про індивідуальні долі героїв, але показує їхнє місце в широкому контексті українського суспільства. Кожна історія героїзму стає символом тисяч інших волонтерів, що віддавали своє життя заради спільної справи, і відтворює їхню незламність та силу духу.

Нарешті, важливо відзначити соціальний вимір фільму, який виходить за межі кінематографічного простору. За допомогою збору коштів від кінопоказу, призначеного на закупівлю обігрівачів для дитячих будинків, творці фільму прагнуть до матеріальної допомоги тим, хто потребує цього найбільше.

Залишаючись у межах розгляду фільму "Область героїв" і його впливу, важливо відзначити його внесок у формування пам'яті та ідентичності нації. Шляхом розкриття історій реальних героїв, які стали символами відваги та жертвності, фільм сприяє зміцненню національного самосвідомлення та вихованню нового покоління патріотів.

Крім того, через свою аутентичність та відвертість у відображенні військових подій та травматичних наслідків війни, фільм стає важливим джерелом для подальшого дослідження та аналізу військової історії України. Він спонукає глядача до обговорення та рефлексії над наслідками війни не лише на індивідуальному, але й на колективному рівні.

Крім того, фільм відкриває двері для подальших досліджень у галузі кінопису та режисури, створюючи нові можливості для висвітлення складних тематик військових конфліктів та їхніх наслідків на екрані. Він стає своєрідним майданчиком для дискусій щодо мистецтва, етики та соціальної відповідальності кінематографу.

Загалом, фільм "Область героїв" вирізняється не лише своєю художньою цінністю та вражаючим емоційним зарядом, але й своїм потужним соціальним впливом. Він стає свідченням нестримного духу та сили українського народу, який навіть у найважчі моменти здатен долати будь-які перешкоди та зберігати свою гідність та героїзм.

Фільм "Область героїв" (2022) є потужним художнім осмисленням травм, завданих війною в Україні. Стрічка не лише розповідає про героїчні вчинки звичайних людей, які ризикували життям, рятуючи інших під час російської окупації, але й досліджує емоційний вплив війни на тих, хто її пережив.

1. Реконструкція реальних подій:

Фільм ґрунтується на реальних подіях, що відбувалися в українських містах та селах під час окупації. Це надає йому особливої автентичності та емоційної глибини. Глядачі стають свідками жахливих злочинів, скоєних російськими військами, а також самовідданості та хоробрості українських волонтерів.

2. Відсутність професійних акторів:

Однією з унікальних особливостей "Області героїв" є те, що головні ролі у ньому виконують не професійні актори, а самі герої історій. Це робить їхні переживання ще більш реальними та щирими.

3. Передача болю та страждань:

Фільм не оминає теми болю та страждань, які війна принесла українському народу. Глядачі бачать спустошені міста, розбиті сім'ї та скалічені долі. Це важкі сцени, але вони необхідні для того, щоб показати людську ціну війни.

4. Пам'ять про загиблих:

"Область героїв" присвячена пам'яті тих, хто загинув, рятуючи інших. Фільм змушує нас згадати про тих, хто віддав своє життя за свободу та незалежність України.

5. Сила та єднання українського народу:

Попри всі жахи війни, "Область героїв" також підкреслює силу та єднання українського народу. Фільм показує, як люди згуртувалися перед спільним ворогом, як вони підтримують один одного та йдуть на самопожертву заради перемоги.

"Область героїв" - це не просто фільм. Це свідчення про людську стійкість перед лицем жорстокості, про мужність та героїзм звичайних людей. Це стрічка, яка змушує задуматися про ціну миру та змушує цінувати життя.

Окрім вищезазначеного, важливо також зазначити, що фільм "Область героїв" має значний терапевтичний ефект. Перегляд цієї стрічки може

допомогти людям, які пережили травми війни, опрацювати свій досвід та знайти підтримку.

Фільм отримав багато позитивних відгуків від критиків та глядачів. Його вважають важливою та необхідною стрічкою, яка повинна бути побачена всіма, хто хоче зрозуміти трагедію війни в Україні.

Отже, фільм "Область героїв" не лише розкриває історії травм війни, але й відтворює їхній глибокий емоційний, психологічний та соціальний вплив на індивіда та суспільство в цілому. Це витончений твір мистецтва, що варто бути дослідженим та вшанованим не лише за його художню цінність, але й за його соціальне значення та внесок у вирішення актуальних проблем сучасного світу.

Фільм "Область героїв" (2022) відкриває нові можливості для художнього осмислення травм війни та їх впливу на індивідуальний та колективний рівні. Режисер вдало використовує кіно як засіб для висвітлення складнощів, з якими стикаються волонтери після повернення з війни, а також відображає психологічний вимір травматичного досвіду.

Перш за все, фільм відкриває образи волонтерів, що змушені адаптуватися до мирного життя після війни. Він показує їхню боротьбу з посттравматичним стресовим розладом, втратою ідентичності та пошуком нового сенсу життя. Ці образи стають символами травм війни, які впливають на всіх членів сімей та спільнот, де вони живуть.

Друге, фільм демонструє важливість підтримки та спілкування для подолання травм. Хоча ветерани зіткнулися з внутрішніми демонами і складнощами реінтеграції, їхні стосунки з сім'єю, друзями та спільнотою відіграють ключову роль у процесі відновлення. Фільм підкреслює важливість емоційної підтримки та розуміння з боку навколишніх для успішного подолання травм.

Крім того, "Область героїв" ставить питання про суспільну відповідальність за допомогу волонтерам. Він показує, як суспільство може створювати або перешкоджати ветеранам у їхньому процесі відновлення.

Фільм закликає до більшої уваги до потреб ветеранів та до створення умов для їхньої успішної реінтеграції в цивільне життя.

Отже, "Область героїв" відкриває нові можливості для художнього осмислення травм війни та їх впливу на індивідуальний та колективний рівні. Він не лише розкриває складність процесу відновлення волонтерів, але й закликає суспільство до уваги та дії в цьому напрямку. Цей фільм слугує не лише як розважальний продукт, але й як могутній інструмент для підвищення свідомості та підтримки ветеранів у нашому суспільстві.

РОЗДІЛ 3

ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧИХ ТРАВМ ТА ТРИВОГИ У ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

3.1. Роль культурних інститутів у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни

Роль культурних інститутів у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни є надзвичайно важливою та значущою. В умовах воєнного конфлікту, діти стають найбільш вразливою групою, яка піддається ризику фізичних, психологічних та соціальних травм. Культурні інститути, такі як музеї, театри, кінематограф, мистецькі галереї, відіграють ключову роль у наданні допомоги та підтримки цій вразливій групі населення.

Один із основних способів, якими культурні інститути можуть підтримувати дітей під час війни, полягає у створенні та підтримці освітніх та розважальних програм. Ці програми можуть включати в себе виставки, майстер-класи, лекції, концерти та інші заходи, спрямовані на підвищення настрою та психологічного благополуччя дітей, а також на їхню освіту та розвиток. Культурні інститути можуть також залучати до своєї роботи

психологів та інших спеціалістів з метою надання психологічної допомоги дітям, які пережили травматичні події війни [22].

Крім того, культурні інститути можуть використовувати свої ресурси та можливості для створення творчих проєктів, спрямованих на вираження та обробку травматичних досвідів дітей. Наприклад, мистецтво може служити засобом самовираження та терапії для дітей, які мають труднощі у вираженні своїх почуттів та емоцій. Культурні інститути можуть організовувати майстер-класи з малювання, скульптури, танців, театру та інших видів мистецтва, які допоможуть дітям знайти способи виразити свої почуття та подолати свої травми.

Загалом, культурні інститути відіграють невід'ємну роль у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни. Вони створюють безпечне та підтримуюче середовище, де діти можуть знайти підтримку, розваги та можливості для творчого самовираження. Шляхом активного співпраці з іншими організаціями та фахівцями, культурні інститути можуть сприяти здоровому розвитку та відновленню дітей, які постраждали внаслідок війни.

Війна – це жахлива подія, яка може мати руйнівний вплив на життя людей, особливо дітей. Діти, які пережили війну, часто страждають від посттравматичного стресового розладу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем.

В цей складний час культурні інституції можуть відігравати важливу роль у підтримці дітей та допомозі їм у подоланні травм. Ось деякі з методів, як це можна зробити:

1. Забезпечення безпечного простору:

- Культурні інституції, такі як музеї, бібліотеки, театри та художні центри, можуть надавати дітям безпечний простір, де вони можуть грати, навчатися та спілкуватися з іншими дітьми.

- У цих закладах можуть бути створені спеціальні програми для дітей, постраждалих від війни, які включають арт-терапію, музику, танці та інші творчі заняття.

2. Сприяння самовираженню:

– Дітям може бути надана можливість висловити свої почуття та переживання через мистецтво, музику, письмо та інші творчі форми.

– Це може допомогти їм впоратися з травмою та розпочати процес зцілення.

3. Освіта та просвітництво:

– Культурні інституції можуть відігравати важливу роль в освіті дітей про війну та її наслідки.

– Це може допомогти їм зрозуміти те, що вони пережили, та розвинути механізми подолання.

4. Підтримка сім'ї та громади:

– Культурні інституції можуть організовувати заходи та програми для підтримки сімей, постраждалих від війни.

– Це може допомогти їм возз'єднатися та розпочати процес відновлення.

5. Збереження культурної спадщини:

– Під час війни культурна спадщина часто руйнується.

– Культурні інституції можуть відігравати важливу роль у збереженні культурної спадщини для майбутніх поколінь [25].

Важливо зазначити, що культурні інституції повинні співпрацювати з психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями, щоб забезпечити комплексну підтримку дітям, постраждалим від війни.

Приклади успішних ініціатив:

– В Україні багато музеїв, бібліотек і театрів реалізують програми для дітей, постраждалих від війни.

– Наприклад, Львівський національний художній музей пропонує арт-терапію для дітей, а київська Дитяча бібліотека проводить заняття з читання та розповідання історій.

– В Сирії проект "Music for Life" використовує музику, щоб допомогти дітям, постраждалим від війни, впоратися з травмою.

- В Південному Судані проект "Dance for Peace" використовує танець, щоб допомогти дітям, постраждалим від війни, висловити свої почуття та розпочати процес зцілення.

Культурні інституції можуть відігравати важливу роль у підтримці дітей, постраждалих від війни, та допомогти їм у подоланні травм.

Надаючи безпечний простір, сприяючи самовираженню, пропонуючи освіту та просвітництво, підтримуючи сім'ї та громади, а також зберігаючи культурну спадщину, культурні інституції можуть зробити значний внесок у життя дітей, постраждалих від війни.

У цей час Міністерство культури та всі представники культурної спільноти стикаються з викликами, які є надзвичайно складними, як для всіх українців. У першу чергу, це обмеження можливостей продовження мистецької та культурної діяльності на початку війни. Проте, попри це, з часом культурне життя знову оживає. Загроза фізичного характеру може стримувати творчість, проте у той же час, усі ці витвори, включаючи плакати, меми та інші форми виразності, стають частиною творчого процесу, яка надихає та надає сили, відображаючи сутність та цінності, за які ми боремося [32].

Згідно із даними, наразі понад 1000 закладів культури в Україні постраждали від військових дій - чи то пошкоджені, чи повністю зруйновані, і ці цифри стають об'єктом уваги та аналізу. Більшість з них зазнали збитків на Сході та Півдні країни.

Зазначено, що близько половини закладів культури працюють у обмеженому режимі. Наша країна налічує приблизно 35 000 таких закладів, як бібліотеки, клуби, театри, філармонії, музеї, виставкові центри та галереї - місця, де люди отримують культурні послуги та розвивають свої мистецькі здібності. Однак, більшість з них працює лише у скороченому режимі або взагалі не функціонує.

Ті заклади культури, що розташовані на безпечних територіях, такі як театри, філармонії та концертні зали, мають можливість продовжувати свою

діяльність, проте лише з обмеженою кількістю відвідувачів, яку може вмістити їхнє бомбосховище чи укриття. Так, навіть якщо оперний театр у Львові має 1400 місць, він може продати лише 350 квитків. У нас завжди була тенденція до дотацій у сфері культури, проте в даний час можливості закладів культури заробляти ще більше значно обмежені.

За оцінками, сьогодні заклади культури отримують на 50-60% менше доходів, ніж у мирний період. Покрім того, виникає секвестр бюджету, внаслідок чого першими страждають гуманітарні сфери, включаючи культуру. Заклади культури по всій країні цього року отримали на 30-40% менше фінансування. Це означає, що їхня здатність виживати та існувати обмежена на дві третини [30].

Музеї, які розміщені у приміщеннях, стикаються з питанням, що робити з порожніми залами. Навіть у відносно безпечних районах, де велика кількість внутрішньо переміщених осіб, необхідно забезпечити доступ до культурного продукту. Тому порожні зали використовуються для проведення різноманітних заходів: перформансів, опер, читань книг та інших подій, що може організувати культурний заклад, не викладаючи цінні експонати на загальний огляд.

Великим викликом для всіх нас, включаючи сферу професійної культури, є втрата талантів. Є певні стратегії, особливо використовувані в країнах Європи, спрямовані на те, щоб зберігати власні найкращі українські таланти. Цим стратегіям часто супроводжується пропозиція українцям про тимчасову роботу, яку вони приймають. Зрозуміло, що більшість з них - жінки з дітьми, і коли діти починають ходити до школи, їхня мати знаходить роботу. Це призводить до того, що ймовірність повернення в Україну зменшується з кожним роком [6].

Ми розуміємо, що для того, щоб створити стимули для повернення в Україну після завершення конфлікту, нам потрібно розробити зовсім нову систему винагороди в культурній сфері. Сучасна сфера культури є однією з найменшеоплачуваних галузей. Вона не є привабливим місцем праці, і тому

сюди зазвичай приходять лише ті, хто має глибоке покликання та не уявляє свого життя поза цією сферою.

Представлення України на міжнародній арені становить величезний виклик. Сьогодні ми маємо дуже мало уваги в інших регіонах світу, а не лише в Європі. Країни Латинської Америки, Африки та Азії не розуміють, що таке Україна і як вона відрізняється від Росії. Поняття про те, що культура є основною причиною конфлікту та наше право на мову, історію і культуру є причиною війни, часто не розуміються, оскільки відсутнє уявлення про Україну: для багатьох вона просто є частиною Європи, і їм не відомо, що Україна є найбільшою країною в Європі з багатотисячолітньою історією.

Коли лідери інших країн відвідують нашу країну і відвідують Софію Київську, коли ми показуємо їм саркофаг Ярослава Мудрого, який був тестем половини королівських династій Європи, це допомагає відновлювати зв'язок із їхньою власною національною історією та розуміти контекст краще.

Представлення України за кордоном, зокрема в академічних колах, є важливим завданням. Крім того, український інститут працює в галузі культурної дипломатії, а також інші міністерства активно розповідають про Україну через культуру. Українська пісня, мистецтво, народні традиції, а також креативні індустрії, дизайн і реклама є факторами, які дозволяють нам показати нашу ідентичність і відмінність [21].

Культурний фронт надзвичайно складний. У європейських країнах, коли ми вимагаємо скасування культурних заходів за участю російських діячів, часто стикаємося з аргументом, що культура поза політикою і мистецтво має бути простором для пошуку порозуміння та діалогу. Це примушування до миру та примирення через мистецтво стає величезним викликом для митців.

Участь у спільних виставках для художників, виступи авторів на спільних платформах на книжкових ярмарках або участь музикантів у фестивалях завжди є випробуванням. Митці наражаються на значну критику всередині країни, навіть якщо це значущі події, як, наприклад, фестиваль Sziget в Угорщині, де збираються провідні гурти. Цього року від України там

виступали 12 гуртів, і кожен з них зіткнувся з критикою через присутність російських колективів.

На фестивалі в Гластонбері виступали чотири українські гурти. Тобто, зараз ми начебто маємо запит на представлення України на знакових подіях, але водночас для нас дуже складно відстоювати позицію, що ми не повинні виступати на одних майданчиках з росіянами. Спочатку повинні бути перемога, репарації, покаяння, і тільки після цього можливий діалог. Інакше жодних діалогів через мистецтво бути не може.

Ліберальна Європа, стара демократична Європа, часто не розуміє наші заклики до ізоляції певних діячів культури. З їхньої точки зору, це сприймається як прояви націоналізму, і ми виглядаємо радикалами в їхніх очах. Тому нам дуже складно не переступити цю межу та водночас чітко пояснити, чому, наприклад, зараз у наших концертних залах не звучить музика Чайковського і чому всі постановки «Лускунчика» зняті з репертуару. У нас до Нового року не буде жодної вистави «Лускунчика» в Україні [36].

Державні театри, що виїжджають за кордон на гастролі, не виконують балети Чайковського, але це використовують багато приватних імпресаріо. Вони, знаючи, що Чайковський добре продається, вивозять ці балети і на афішах вказують, що це українські постановки. Це кидає тінь на нас, оскільки Міністерство культури не змогло відстежити і заборонити такі дії. Хоча ми не маємо таких повноважень, оскільки згідно з Конституцією, свобода самовираження є одним із найголовніших принципів будь-якої демократичної країни.

Культурний фронт проходить як всередині країни, так і за її межами; ми стикаємося з великими викликами. Коли ми говоримо про розвиток української культури після війни та її просування за кордоном, необхідно розуміти, що ми повинні переорієнтуватися на результативність, а не на процес. Раніше в гуманітарних сферах часто домінувала орієнтація на процес. Наразі ми прагнемо переорієнтувати наші заклади на результативність, тобто на досягнення конкретних результатів, коли вони

отримують підтримку та фінансування за кінцевий продукт, створений у результаті цього процесу.

Робота Українського культурного фонду з 2017 року, коли запроваджено проєктне фінансування замість просто оплати зарплат, допомогла сектору розвинути свої компетенції. Сьогодні європейські фонди також надають грантову підтримку в Україні, оскільки спочатку вони фактично підтримували лише культурних діячів, які виїхали за межі країни. Після того, як ми постійно наголошували на кожній зустрічі, що 70-80% працівників культурної сфери залишилися в Україні і потребують підтримки тут, вони дещо переорієнтували свої зусилля [28].

Наприклад, на 2022 рік Український культурний фонд мав заплановане фінансування близько 20 мільйонів доларів США, а Український інститут книги — приблизно 10 мільйонів доларів США. Однак ці кошти були майже на 90% скорочені. На наступний рік програма «Креативна Європа» виділяє нам 5 мільйонів євро, що є значно меншою сумою. Тому сьогодні наше найважливіше завдання — це відстоювати підтримку культури всередині України.

Великим викликом є відновлення діяльності митців, які зараз перебувають в Україні, адже депрофесіоналізація, втрата кваліфікації та переорієнтація на інші сфери становлять серйозну загрозу. Наприклад, музикант, який не грає півроку, чи балетний танцівник, який не тренується в залі, потребують тривалого часу для повернення до форми. Це значно ускладнює їхнє повернення до професійної діяльності. Тому це завдання є для нас найпріоритетнішим.

29 листопада 2022 року, Міністр культури та інформаційної політики України вперше в історії взяв участь у засіданні міністрів культури Європейського Союзу. Він запропонував, щоб країни ЄС виділили по одному відсотку зі своїх культурних бюджетів на підтримку української культури. Ми маємо підтримувати культурних діячів та митців, незалежно від того, чи

працюють вони незалежно, чи у муніципальному або державному секторі, і сприяти створенню україномовного контенту [38].

Відновлення культури на деокупованих територіях є особливо важливим, адже ми бачимо, як росіяни повністю знищують все, що пов'язане з Україною, від вивісок і назв вулиць до бібліотек. Вони вивозять українську літературу і встановлюють бюсти Пушкіна замість портретів наших письменників. Ви, мабуть, пам'ятаєте зворушливе відео, коли ЗСУ, звільняючи Балаклію, зняли російський плакат, а під ним був портрет Шевченка і його слова «Борітеся — поборете!». Це дуже символічно і надихає.

Окупанти знищують всі згадки про Україну на окупованих територіях. Після звільнення наших земель, наповнення цього вакууму українським культурним і україномовним контентом є надзвичайним викликом. У Херсоні, наприклад, вже ведеться робота з обліку вивезених та вкрадених музейних експонатів, і відновлення культурних просторів є першочерговим завданням.

На сьогодні ми не маємо точних даних. Усі паперові інвентарні книги будуть перевірятися і порівнюватися з тим, що є в наявності в музеях. Ми навіть не можемо створити «червоний список» вкрадених творів для відстеження їх на мистецькому ринку, бо наразі не можемо точно визначити, що саме було вкрадено.

Друге важливе завдання — це цифровізація нерухомої спадщини. В Україні налічується 120-140 тисяч об'єктів нерухомої спадщини різного рівня значущості: національного і місцевого. Це будівлі, які часто не є закладами культури, а будь-які споруди в центрі міста, археологічні розкопки тощо. Жоден з цих об'єктів наразі не нанесений на геопросторову карту України, що необхідно для видачі дозволів на будівництво [24].

Раніше все це робилося у паперовому напівручному режимі. Тепер потрібно оцифрувати ці дані, що є великим викликом. Необхідно нанести на карту всі ці об'єкти разом з межами охоронних зон, щоб під час розвитку міст

між двома будівлями XIX століття не з'явився багатоповерховий будинок. Має зберігатися історичний вигляд міста, включно зі стилістичними та колірними рішеннями.

Цифровізація у сфері культури є величезним викликом, оскільки потребує розвитку цифрових навичок працівників і забезпечення їх необхідними засобами, від планшетів і ноутбуків у музеях і бібліотеках до сканерів, 3D-сканерів та якісного фотообладнання. Це необхідно для оцифрування всіх об'єктів, які ми повинні зберегти, адже вони визначають нашу культурну спільноту і те, що ми повинні передати наступним поколінням. Протягом останніх 300 років всі виклики були спрямовані на переривання історичної пам'яті, яка передавалася від покоління до покоління.

Багато країн-членів ЄС, таких як Латвія [14], Німеччина [15], Фінляндія [16], Франція [17] та Чехія [18], встановили спеціальні фонди та програми для підтримки українських митців, науковців і журналістів. Наприклад, Європейський культурний фонд та інші організації започаткували громадсько-філантропічні ініціативи, такі як Фонд "Культура солідарності" [19]. Коаліція культурних організацій закликала до укладення Європейської культурної угоди для України як частини Культурної угоди для Європи [20].

Також, європейці швидко реагували на силу символіки. Український прапор з'явився на тисячах установ і історичних пам'яток поруч з національним та європейським. Поляки перестали називати певні страви "російськими" і почали використовувати термін "українські". У 2022 році ЮНЕСКО внесла культуру приготування українського борщу до Списку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які потребують негайної охорони [21]. Перемога України на пісенному конкурсі "Євробачення 2022" ще раз продемонструвала загальноєвропейську підтримку.

Улітку 2023 року було запущено багато ініціатив, зокрема Національне бюро програми ЄС "Креативна Європа" в Україні, "Дім Європи", фонд "Ізоляція", ГО "Інша освіта", Агенція "Прото продукція". Цього року українці

можуть отримати грантову підтримку для реалізації своїх проєктів у сфері культури [22].

Серед важливих подій слід також згадати програму першої леді Олени Зеленської "Ти як?", яка призначена для обговорення ментального здоров'я та рефлексії над тим, що відбувається з кожним з нас [23].

Культурні інститути відіграють важливу роль у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час воєнних конфліктів. Вони стають невід'ємною складовою системи соціально-психологічної підтримки, надаючи дітям можливість виражати свої почуття та емоції через мистецтво, культурні заходи та терапевтичні програми.

По-перше, культурні інститути створюють безпечне середовище, де діти можуть відчувати себе комфортно та вільно висловлювати свої думки та почуття. Це особливо важливо для дітей, які пережили травматичні події внаслідок війни, оскільки такі середовища сприяють зняттю стресу та тривожності.

По-друге, культурні інститути впроваджують мистецькі та культурні програми, спрямовані на терапевтичний вплив на дітей. Мистецтво, музика, театр та інші форми культурної діяльності можуть стати ефективними засобами вираження та подолання травм, допомагаючи дітям знайти внутрішню сили та надію.

По-третє, культурні інститути співпрацюють з психологами та соціальними працівниками для розробки та впровадження спеціалізованих програм підтримки дітей. Ці програми можуть включати в себе індивідуальні консультації, групові сесії та творчі майстер-класи, спрямовані на зміцнення психологічного стану та соціальної адаптації.

Крім того, культурні інститути можуть використовувати свої ресурси для організації спеціальних заходів та проєктів, спрямованих на підвищення освіти та свідомості щодо проблем дітей, які пережили воєнні травми. Ці заходи можуть включати в себе виставки, лекції, дискусії та інші форми

публічного освітнього заходу, спрямовані на привертання уваги громадськості до потреб та проблем дітей в умовах війни [10].

До того ж, культурні інститути можуть виконувати функцію медіатора між дітьми, що пережили війну, та суспільством, сприяючи їхній інтеграції та адаптації до мирного життя. Шляхом організації спільних проєктів та ініціатив, культурні інститути сприяють формуванню позитивного сприйняття та підтримці дітей у суспільстві, що допомагає їм відчувати себе важливими та прийнятими.

У цілому, роль культурних інститутів у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни полягає в створенні безпечного середовища для вираження емоцій, організації терапевтичних заходів, співпраці зі спеціалістами з психології та соціальної роботи, публічної освіти та підтримки інтеграції в суспільство.

Узагальнюючи, культурні інститути відіграють ключову роль у підтримці дітей та подоланні їхніх травм під час війни, надаючи їм можливість виражати свої почуття та емоції, залучаючи до терапевтичних мистецьких програм та співпрацюючи з фахівцями з психології та соціальної роботи для забезпечення комплексної підтримки.

ВИСНОВКИ

Сигнали тривоги, які випливають з дитячого досвіду та переживань травм війни, надзвичайно важливі для розуміння глибинних аспектів людського існування. З культурологічного погляду, ці сигнали розкривають складні взаємозв'язки між індивідуальними досвідами та соціокультурним контекстом, в якому вони формуються та розвиваються. Дитячий досвід відображається у формуванні особистої та колективної ідентичності, впливаючи на сприйняття себе та навколишнього світу, а також на розвиток культурних цінностей і норм.

Переживання травм війни, які діти можуть переносити, стають джерелом не лише особистісних викликів, а й культурних змін у соціумі. Вони відбиваються у фольклорі, мистецтві, традиціях та мові, які стають способом вираження та осмислення травматичних подій. Проте, вони також можуть призвести до формування стереотипів, предвзятих уявлень та конфліктів у суспільстві.

Дитячий досвід та переживання травм війни впливають на всі аспекти життя суспільства, включаючи культурні, соціальні та психологічні сфери. Розуміння цих процесів дозволяє краще зрозуміти вплив війни на індивідів та суспільство в цілому, а також знаходити шляхи подолання травм та побудови миру.

Додатково, варто зазначити, що переживання травм війни можуть мати довготривалі наслідки для психічного та фізичного здоров'я особистості, а також для соціальної адаптації. Посттравматичний стресовий розлад, депресія та інші психічні захворювання можуть стати невід'ємною частиною життя тих, хто пережив травму війни у дитинстві. Це вимагає великої уваги з боку суспільства та професіоналів у галузі психічного здоров'я для надання підтримки та реабілітації.

Також важливо враховувати, що реакції на травматичні події можуть бути індивідуальними та відрізнятися у кожного. Самовідчуття, підходи до подолання травми та шляхи до відновлення можуть значно варіюватися. Тому необхідно враховувати унікальність кожної людини та надавати індивідуалізовану підтримку та допомогу.

Усвідомлення глибинного впливу дитячого досвіду та переживань травм війни на культуру і суспільство в цілому може допомогти розробити більш ефективні стратегії підтримки, адаптації та соціальної реінтеграції для тих, хто стикнувся з цими викликами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Культура в часі війни: дипломатичний фронт // Інститут стратегії культури. URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny> 2.
2. Семенік О. «Емоція лишається надовго»: три культурні менеджерки про soft power культурної дипломатії // Креативна Європа в Україні. URL: <https://creativeeurope.in.ua/posts/soft-power-cultural-diplomacy>
3. Культурна дипломатія: навч. посібник / за заг. ред. І.Б. Матяш, В.М. Матвієнка; ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка; НТІДМВ. Київ: ДП «ГДП», 2021. 252 с.
4. Костров В. Культурна дипломатія України: чому не використовуємо резерви? // Віче. 2016. № 14. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/5266/>
5. Луцишин Г. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах / Г. Луцишин, А. Гончарук // Гуманітарні візії. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. Т. 3. № 1. С. 25–30. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6654/lucishin.pdf>
6. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. К., 2021. 31 с. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf>
7. Шейко В. В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії // LB.ua. 30 грудня 2022. URL: https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku.html
8. Бортняк К. Володимир Шейко: «За кордоном хочуть бачити мистецтво, яке швидко рефлексує досвід війни» // Український тиждень. 28 грудня 2022. URL: <https://tyzhden.ua/volodymyr-shejko-za-kordonom-khochut-bachyty-mystetstvo-i-ake-shvydko-refleksuie-dosvid-vijny>

9. МКІП – Міністерство культури та інформаційної політики // Telegram. 29 травня 2023. URL: <https://t.me/mkipu/6292>
10. Вікторія Муха: Київські театри в надскладних умовах воєнного стану створюють новий культурний продукт // Офіційний вебсайт Київської міської ради. 31 травня 2023. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/viktoriya-muha-kyuyivski-teatry-v-nadskladnyh-umovah-voynenogo-stanu-stvoryuyut-novyy>
11. Святкування 100-річчя Щедрика // Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/celebrating-100-years-of-carol-of-the-bells>
12. «Ми з Україною»: як Google, Netflix та WPP підтримують українську культуру та економіку // Юрінком Інтер. Січня 2023. URL: https://yurincom.com/legal_news/my-z-ukrainoiu-iaak-google-netflix-ta-wpp-pidtrymuiut-ukrainsku-kulturu-ta-ekonomiku/
13. Можливості програми ЄС «Креативна Європа» для представників перформативного сектору // Креативна Європа в Україні. URL: <https://creativeeurope.in.ua/events/160>
14. Ти як? У межах ініціативи Олени Зеленської українцям розкажуть про важливість піклування про ментальне здоров'я // Офіційне інтернет-представництво Президента України. 24 березня 2023 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777748>
15. Григоренко Г. Культурний фронт під час війни // Вокс Україна. 6 грудня 2022. URL: <https://voxukraine.org/kulturnyj-front-pid-chas-vijny>
16. У Парижі відбудеться фестиваль “Un week-end à l’Est”, присвячений українській культурі // Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/news/festival-dedicated-to-ukrainian-culture-in-paris>
17. Через російську агресію в Україні постраждали 763 об'єкти культурної спадщини // Міністерство культури та інформаційної політики України. 7 серпня 2023. URL: <https://mcip.gov.ua/news/chez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-763-obyekty-kulturnoyi-spadshhyny/>

17. Кирилов Е. П. Культурологічні виміри картини світу // *Культура та цивілізація*. 2016. № 1. С. 48-58.
18. Леонов І. В. «Світи» макроісторії: ідеї, патерни, гештальти. СПб.: Астеріон, 2013. 210 с.
19. Леонов І. В. Феномен «Θέματα» у побудові макроісторичної компоненти картини світу // *European Social Science Journal*. 2014 (травень). №5 (44). Т. 2. С. 14-22.
20. Микільська І. М., Грановська Р. М. Психологічний захист у дітей. СПб.: Мова, 2000. 507 с.
21. Першиц А. І., Семенов Ю. І., Шнірельман В. А. Війна та мир у ранній історії людства. Т. 1. М.: Інститут етнології та антропології РАН, 2014. 176 с.
22. Сопова М. Н. Формування культурної та індивідуальної ідентичності у процесі дитячої ігрової комунікації: дис. ... канд. культурології: 24.00.01. СПб., 2017. 180 с.
23. Степін В. С. Епоха змін та сценарії майбутнього. Обрана соціально-філософська публіцистика. К.: ІФРАН, 2016. 176 с.
24. Хейзінга Й. *Homo ludens*. Людина Граюча / сост., Предисл. та пров. з нідерл. Д. В. Сільвестрова; комент., показчик Д. Е. Харитонович. СПб.: Вид-во Івана Лімбаха, 2015. 416 с.
25. Холтон Дж. Тематичний аналіз науки/пер. з англ. А. Л. Великович, В. С. Кірсанова, А. Є. Левіна; заг. ред. та післясл. С. Р. Мікулінського. М.: Прогрес, 2011. 384 с.
26. Ельконін Д. Б. Психологія гри. М: Педагогіка, 2018. 304 с.
27. Юнг К. Г. Божественна дитина: Аналітична психологія та виховання: зб. М: Олімп; АСТ, 2017. 400 с.
28. Opler M. E. Themes як Dynamic Forces in Culture // *American Journal of соціології*. 1945. Vol. 51. № 3. P. 198-206.
29. Zerka, P. (2023) 'Culture clash: Russia, Ukraine, and the fight for the European public', European Council on Foreign Relations, 9 May. Available at:

<https://ecfr.eu/publication/culture-clash-russia-ukraine-and-the-fight-for-the-european-public/>

30. UNESCO (2022) Culture of Ukrainian borscht cooking. Available at: <https://ich.unesco.org/en/USL/culture-ofukrainian-borscht-cooking-01852>

31. Cultural Deal EU (no date). Available at: <https://www.culturaldeal.eu/>

32. Culture of Solidarity Fund (no date). Available at: <https://cultureofsolidarityfund.eu/>

33. Culture for Ukraine (no date). Available at: <https://www.idu.cz/en/about-us/projects-and-infoportals/2780-culture-for-ukraine>

34. Ministry of Culture of France (2022) Soutien Culture Ukraine: le ministère de la Culture se mobilise, 6 April. Available at: <https://www.culture.gouv.fr/Aides-demarches/Aides-demarches-et-subsidations/Dispositifs-specifiques/Soutien-Culture-Ukraine-le-ministere-de-la-Culture-se-mobilise>

35. Helsinki International Artist Programme (2022) Ukraine Solidarity Residencies Programme. Available at: <https://www.hiap.fi/ukrainian-aid/>

36. The Internationale Gesellschaft der Bildenden Künste (2022) Information for artists from Ukraine. Residence in Germany, services and support, 8 November. Available at: <https://www.igbk.de/en/service-e/news-service/1956-ukraine-links-e>

37. Latvian Public Broadcasting (2022) Ukrainian creatives can apply for artistic stipends in Latvia, 27 April. Available at: <https://eng.lsm.lv/article/culture/culture/ukrainian-creatives-can-apply-for-artistic-stipends-in-latvia.a454184/>

38. UNESCO (2023) The Historic Centre of Odesa. Available at: <https://whc.unesco.org/en/list/1703>

